

A Hét

XXVIII. évfolyam - 1997. november 6

Ára előfizetőknek 800 lej, szabadárusításban 1000 lej

Gálfalvi Zsolt

Híradás helyett

Régi barátaim, kollégáim, közeli ismerőseim egész sorával találkoztam két, egymást követő napon. Egymagában ez még nem lenne feljegyzésre méltó – legfeljebb egy személyes napló lapjaira kíváncszik. A találkozásokot kínáló alkalmak azonban jelentések voltak. Mindkét szerző könyvbemutató hozott össze bennünket, a bukaresti Magyar Kulturális Központ vendégszerető termében. És mindkét szerző magyar szerző románra fordított könyvével ismerkedhettek a jelenlevők.

A két kötet szinte egyidejű megjelenése arról beszél, hogy az írástudók közötti dialógus, a szellemi értékek közvetítésének igénye néha materializálódik is. A most útjára bocsátott két kötet minden figyelmet megérdemel. Az egyik – Markó Béla verseinek gyűjteménye – nemcsak a költő kivételes művészete okán, hanem azért is, mert neve óhatatlanul csak politikai csatározások révén ismerős a román olvasók körében. A másik – Kiss Gy. Csaba eredetileg 1993-ban kiadott, Közép-Európa nemzeti és a kisebbségi problémáit elemző tanulmányainak tolmácsolása – tárgyköre és mondanója révén napjaink alapvető dilemmáinak megértéséhez kínál fogódzókat. Bármennyire is különbözik jellegében a két kötet, értékük és vonzóerejük különösképpen hatékony lehet a magyar-román kapcsolatok jelenlegi, az elvi deklarációk és a hétköznapi szint távolsága miatt is zavaros légkörében.

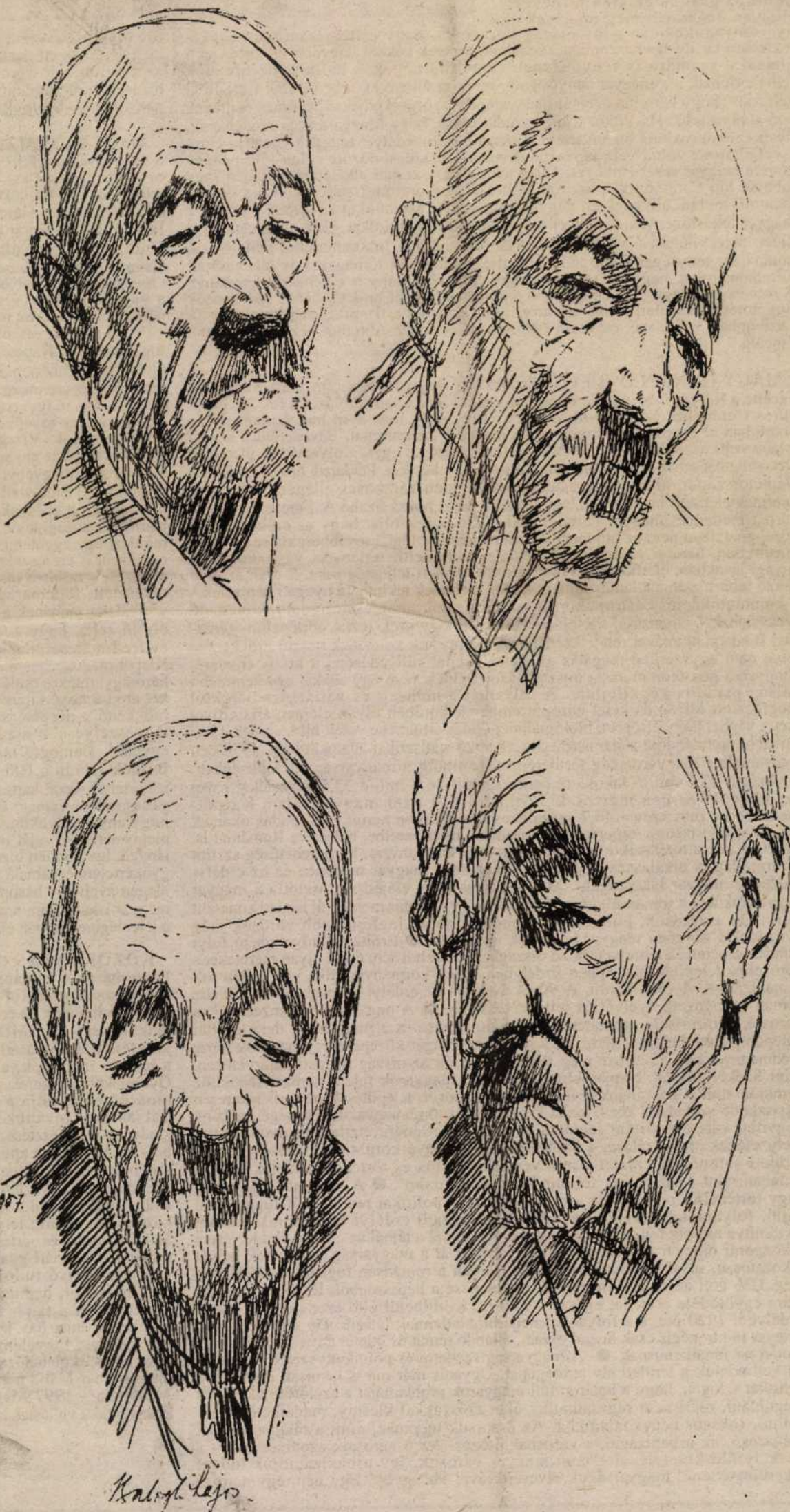
A két könyvbemutató a maga szellemi eleganciájával és baráti hangulatával mindenképpen ígéretesnek tűnt. Markó Béla könyvének ajánlására Mircea Dinescu vállalkozott s az ő költői-közéleti rangja, őszintesége és közvetlensége máris jelentőssé avatta a találkozót, amelyre egyébként a román szenátus több jeles képviselője is eljött. Kiss Gy. Csaba a mai román közírás lényeglátó képviselőjével, Andrei Corneával folytatott tartalmas párbeszédet. Az sem mellékes, hogy mindkét kötet román tolmácsolása kitűnő – a különben fölöttébb eltérő jellegű feladatot mindkét esetben Paul Drumaru oldotta meg.

Biztató eseményekről adhatunk tehát hírt ezekben a különben kedvrontó őszi napokban, mégha ezek nem is olyan visszhangosak, mint, teszem azt, a szélsőséges bajkeverők erdélyi látogatásai. A szellemi közegben végbemenő folyamatok kevésbé látványosak, de nagyobb távon talán termékenynek bizonyulnak.

Örvendeznem kellene tehát s valóban örvendek is a két kötetnek s a baráti találkozónak. S még inkább lelkesednék, ha a két könyvbemutató többnyire nem csak barátaimmal és közvetlen ismerőseimmel találkoztam volna, hanem az érdeklődők szélesebb körével is. Remélni szeretném, hogy a kötetek fogadtatása majd megcáfolja azt a látszatot, hogy a nyitottság, a megértés, a mások értékei iránti tisztelet egyelőre csak kevesek tulajdonsága.

Befejezésül ne feledjem ideírni: Markó Béla verseinek román fordítását a *Korunk Baráti Társaságának* kiadója, Kiss Gy. Csaba tanulmányainak román tolmácsolását a *Pesti Szalon* és a *Kriterion* közösen adta ki. A kiadók minden elismerést megérdemelnek. Persze azt is el tudnám képzelni, hogy ilyen jellegű kiadványokon román kiadók nevét is olvashassuk.

Ugy tűnik, ezeken a tájakon még mindig csak nehezen és kevesen akarják megérteni, hogy Európa térképén Bukarest és Párizs között nem szellemi pusztaság terül el, hanem egymásra utalt és egymást kiegészítő kultúrák övezeteinek láncolata.

Lapszámunkat Balogh Lajos grafikáival illusztráltuk

ADEVÁRUL (2311) Constantin Stănescu kommentálja a **Világirodalmi Lexikon** abból az alkalmából, hogy főszerkesztője, Szerdahelyi István és munkatársa, Farkas Jenő Bukarestbe látogatott. Jegyzete abból a meggyőződésből indul ki, hogy a két ország kormányaitól tervbevitte Budapest-Bukarest autópályát a szellem terén már rég „építik” írók, művészek, tudósok. Ennek a nemes törekvésnek meggyőző példája az 1966 és 1995 között szerkesztett **Világirodalmi lexikon** húsz kötete, összesen 14 971 oldalon, 70 ezer szócikkkel. A két budapesti vendég a Romániai Írószövetség bukaresti székházában lezajlott találkozón elmondotta, hogy 1500 magyar és külföldi szerkesztő működött közre. A látványlag túlzottan kiterjedt munkatársi gárdára azért volt szükség, mert az írói szócikkeken kívül szerepelnek a lexikonban irodalomelméleti és -történeti, esztétikai, filozófiai fogalmak is. A várakozáson felüli olvasói érdeklődést tükrözi a kötetek többszöri utánnyomása. Ezek után C. Stănescu így folytatja: „A magyarok nem mennek a szomszédba humorért: vendégeink megjegyezték, hogy a világszerte egyedülálló, 20 kötetes lexikon a magyar grandománia bizonyítéka. Szerencsés «grandománia»! Mondom ezt azért, mert előkívánkozok belőlem a kérdés: honnan van a magyaroknak annyi pénzü, hogy ilyen «piramisokat» alkossanak, tudván, hogy Magyarország nem rendelkezik Románia köölajával, se zöld aranyával, se az «Európa gabonaraktára» hírnévvel!?”

Hogyan engedheti meg magának egy nyersanyagokban szegény ország kormánya, hogy csillagászati összegeket fektessen be ilyen «haszontalanságokba», melyek sokkal nagyobb és gazdagabb «házak» számára is fényűzésnek számíthatnának!? Es hogyne éreznék felháborítónak a «magyar sunyiságot», mely az állami költségvetésből fizet 1500 «élősdít», hogy harminc éven át hangyamódra szorgoskodják e hatalmas építmény tető alá hozásán? Ha Victor Ciorbea tudta volna, hogy Magyarország rendelkezik, ilyen «piramisokkal» bizonyára intellektuális szenvedéllyel faggatta volna ki Horn Gyulát, tartott volna vele tapasztalatcserét, sőt kölcsönözött volna tőle néhány gramm magyar szürke aranyat. Talán majd megteszi más alkalommal, balján vagy jobbán Ion Caramitruval, az írott és beszélt kultúra miniszterével. Amíg választ kapunk, melankólikusak és irigyek maradunk, szemünket sóvárogva vetjük a magyar teljesítményekre, melyek kétségbe ejtik mindazokat, akik jó románokhoz illően mécsvilágítású villákból és kék fény nélküli limuzinjaikból védelmezik fajtánk szegénységét és inségét, biztatják a kiéhezett tömegeket és fékevesztett forradalmárokat, hogy buktassanak meg egy már amúgy is megbukott kormányt. A románoknak egy jobb és méltóbb élethez való jogát hirdető, derék védelmezők figyelmét diszkrétan felhívjuk arra, hogy a budapesti «magyar piramisba» (a Lexikonba!) befalaztak csaknem 600 románt is Vasile Aarontól kezdve Haralamb Zincsigig.”

Lapszemle

MAGYAR NAPLÓ (10.) Nyolc ország magyarsága cím alatt Szabó A. Ferenc a Kárpát-medence demográfiai-szociológiai állapotát vizsgálja fel. Az 1989-90-es történelmi korszakváltás óta a magyarság már nem hat, hanem nyolc országban él megosztva, sajnos egyre kisebb lélekszámmal. Bévzetőül a szerző vitába száll a tévhittel, mely szerint az európai egységfolyamatok, illetve az életszínvonal emelkedése önmagától megoldja a kérdést. Példának hozza fel Kelet-Németországot, ahol az egyesülés után minden várakozás ellenére valóságos gyermektelenség láz tört ki. „Ugy látszik – teszi hozzá Szabó A. Ferenc –, s ezt a kárpát-medencei magyar demográfiai példa is igazolja, hogy az emberi célok középpontjában nem az utódnevelés, önmagunk biológiai továbbörökítése szerepel korunkban, hanem valami más: dekadens kielégíthetlenség, vágyakozás az anyagi javakban, életformában megvalósuló emberi teljesség iránt. S ezen az úton szinte feltartóztatatlannul zajlik a legfejlettebbnek tekinthető nyugati nemzetek – a kommunikációs csatornákon mostmár cenzúramentesen nyomonkövethető szokásainak – utánzása, másolása. Anélkül, hogy ezek reális, történelmi-gazdasági fundamentumával rendelkeznenek. A gyermekek számának ijesztő csökkenése tehát nem egyszerűen reagálás az életszínvonal süllyedésére, a krízis éreztérére, ahogyan a posztkommunista nosztalgizálók vélik, hanem egy sokkal egyetemesebb válság paradox végkifejlete. A folyamat a nemzeti és vallási tradícióktól megfosztott közép és kelet-európai emberek körében olyan elementáris erővel megy végbe, hogy elsősor a biológiai megújulás értelmébe vetett hit maradékát is.”

További mondandója alátámasztására a szerző statisztikai adatokat idéz. 1970-ben a történelmi Magyarország területén még mindig a magyarság élt többségben, konkrétan 13,3 millió lakos, az összeszámolt 24,8 millió 53,6 százaléka, ezzel szemben 1990-ben már csak 12 millió 611 ezer magyar élt a Kárpát-medencében, más szóval 46,7 százalékos kisebbségbe került. Az apadás okainak vizsgálatában ízelítőt kapunk az asszimiláció módszereibe, beleértve Romániát is. „1920 óta arra törekszik a mindenkor román kormányzat, hogy lehetőség szerint földrajzilag is elválassza egymástól a központi magyar medence és az erdélyi medence magyar lakosságát... Már a húszas évek elején szétosztotta a magyar nagybirtokokat a román földművelők között, így a határ mentén új román zóna jött létre. De a városok, különösen a legpatinásabb, legfejlettebb városok még évtizedekig döntően magyar jellegűek maradtak. ● Erőltetett urbanizáció folyt minden szocialista táborba tartozó országban, de sehol sem ért el olyan méreteket a városokba telepítés, mint éppen Erdélyben, ahol kormánypolitika volt a városok romanizálása. A cél sikerült. A 90-es években az erdélyi városok zöme fölvette román környezetét nyelvét és jellegzetességét. ● A nagyromán nemzeti cél: a városok nemzetiségi arculatának megváltoztatása és a magyarság demográfiai súlypontjának eltolása keletre, be a román néptenger közepére és a havasok közé, eredménytelennel járt. 1920-ban még több magyar élt az ország nyugati határvidékén, mint Székelyföldön. Napjainkban az erdélyi magyarok fele a nemzetiségükhöz nemcsak etnikai energiájuk révén, hanem homogén településük miatt is sikeresen ragaszkodó székelyek közül kerül ki. Az ottani tömbmagyarság egységét, néhány nagyobb városba történt jelentős betelepítés ellenére, szilárdan megtartotta. Helyzetének stabilizálása, a körbezáródott enkláv körülményei között csak a területi autonómia kiharcolása révén lehet tartós és történelmi léptékű. Ettől azonban mint a tűztől úgy fél minden román rezsim. ● A romániai magyarság nagy történelmi problémája a szinte kortól és politikai rendszertől függetlenül zajló, folyamatos kivándorlás. A XVII. századi erdélyi fejedelemség korát leszámítva mindig fejlettebb és vonzóbb volt ennél a tájnál az emberi élet leélésére a központi magyar terület. Rajokban települt át a magyarság, amelynek helyét fokozatosan, majd Trianon után felgyorsulóan a románság foglalta el. 1910-ben még 32% volt az erdélyi magyarok részesedése a népességből. Ez az egyharmad mára egyötödéte esett le, egészen 20%-ig. Körülbelül 600 ezer magyar jött el Erdélyből 1920 óta, s a folyamat megállíthatatlannak látszik. De a félországnyi magyar tömb mégis csak lassan olvad, állandó témát és ötletet adva a ki nem hűlő román nacionalizmusnak. ● A magyarság szellemi és politikai vezetőinek idővel fel kell adniuk a területi elv stratégiáját. Ugyanis már ma is hamisan cseng az a politikai szlogen, hogy a határon túli magyarok problémáját a szülőföldjükön kell megoldani, mert nem ragaszthatjuk őket erőszakkal kicsiny, megélhetést nem nyújtó, sokszor hegyi falvaikba. Az ő sorsuk ugyanaz, mint a magyarországi polgároké, az urbanizáció, a városbaköltözés. Az ő városaik azonban már – a Székelyföld kivételével – nem magyar városok. Így urbanizációjuk idővel kikerülhetetlenül magyarságuk elvesztésével jár együtt. Egy nép, egy nemzet

demográfiai sorskérdése felől közelítve a jövőhöz, ki kell mondani: fontosabb az ember, mint a terület. Különösen, ha az utóbbi már politikailag úgyis elveszett, s nemzetiségileg sem tartható sokáig. ● Mi tehát a tennivaló? Békén kellene hagyni végre az embereket, hogy élhessék életüket, teljesítsék ki vágyaikat. Akár a legextrémebb elképzeléseiket se akadályozza meg, s ne ítélje el őket törvény, a társadalmi közvélekedés sem. ● Mi tegyünk határon túli magyar társainkért? Teremtünk vonzó és utánozható demokratikus viszonyokat s olyan törvényeket, amelyek számukra is lehetővé teszik a szabad választást arról, hol kívánják leélni az életüket. Ha az anyaországban szeretnének letelepedni, törvényesen ne nehezítsük elképzelésüket. Készüljünk fel idejekorán az Európai Unióra, s akkor nem következhetnek be váratlan folyamatok, nem jöhet létre újabb menekültáradás. Tiszteljük az emberi jogokat, s témánkból következően különösen kettőt, a szabad költözés és a spontán asszimiláció jogát. Tegyük lehetővé a választást a Kárpát-medence magyarsága számára arról, hogyan kívánja a kisebbségi létet annak minden következményével együtt, amelyek demokratikus körülmények között nem lehetnek kivédhetetlenül súlyosak, nem vezetnek feltétlenül gyors nemzetiségi beolvadáshoz. Demokratikus közgazdaság és iskolarendszer mellett tartósan biztosítható a térségben a nemzeti fennmaradás. Nem a történelmi arányok, s befolyás megőrzése, hanem a lét és a továbbélés! Azzal minden józanul gondolkodónak számolnia kell, hogy kiegyensúlyozott demokratikus viszonyok között is tovább hatnak a migrációs és az asszimilációs tendenciák. S talán még gyorsabban érvényesül integráló hatásuk, mint antidemokratikus körülmények között, amikor a nemzeti lét elleni támadás kivédése tudatosabbá teszi a nemzeti értékek védelmét.”

MAGYAR NEMZET (239) Tusnádfürdőn negyedik alkalommal rendezték meg a magyarságot különösen sújtó népbetegségekkel foglalkozó nemzetközi orvoskongresszust. **Botlik József** krónikájában az esemény rendkívüli jelentőségéről nyilatkozik **Patrubány Miklós**, a Magyarok Világszövetségének elnökhelyettese, **Gagy Lúdia**, a csíkszeredai megyei kórház főorvosa, **Bajnok István**, a szlovákiai Magyar Egészségügy Társaság elnökségi tagja, **Lőrinczi Csaba** székelyudvarhelyi főorvos, **Veress Albert** csíkszeredai főorvos, **Molnár Géza**, a román Egészségügyi Minisztérium államtitkára, **Burány Béla**, az Ujvidéki Orvostudományi Egyetem professzorának nyilatkozatából: „A Kárpát-medencében a vajdasági magyarság száma csökken a legrohamosabban. Az 1961. évi népszámlálás szerint még 442 561-en voltunk, három évtized múlva, 1991-ben már 101 625 fővel kevesebben. Ez azt jelenti, hogy évente 3387, naponta átlag 9,2 fővel fogyatkozunk. Népesedésünk még kedvezőtlenebb, ha hozzászámítjuk az 1991-es utolsó jugoszláv népszámlálás után kirobbant beháború veszteségeit is, amikor a katonai kényszermozgósítások elől 30 ezer fiatal menekült külföldre. Azok, akikre a vajdasági magyarság biológiai és gazdasági újratemetésének feladata várt. Lélekszámunk továbbra is, a meredek zuhanás stádiumában van, jelenleg 300 ezer körül lehetünk. Vizsgáltam a kárpát-medencei demográfiai viszonyainkat is. Riasztó, hogy az anyaország lakossága évente 35-40 ezer fővel kevesebb, ami egy évtized alatt megyényi népességvesztésnek jelent. Kárpátjáról jelentős számú az elvándorlás, Erdélyből még ma is szivárog, a Felvidéken ez még nem számottevő, küzdenek az erőszakos beolvadás ellen. Sajnos egyes magyarországi lapok bátorítják a migrációt, mondván, enyhíti a népesség csökkenését. Tragikus, hogy mindezt egy egyetemi tanár és egy demográfus hangoztatja. Pedig ha valaki csak egy kicsit is ért a szakmához, annak nyilvánvaló: nem ez a megoldás. Hiszen ezek a nézetek tudatosan számoltatnák fel a trianoni békével a határon kívültre rekesztett, fennmaradásáért küzdő magyar nemzeti közösségeket. Ezzel nagy szolgálatot tennének a szomszédos országok nacionalista köreinek, akiknek 1920 óta fő célja, hogy a trianoni határok minél előbb néprajzivá váljanak. Három évtized mérési alapján tény, hogy naponta 100-200 közötti fővel csökken a Kárpát-medencében a magyarság létszáma. ● A reprodukcióhoz és szaporodáshoz háromgyermekes családok kellene – ezt a modellt kellene népszerűsíteni –, mert a két utód a lassú kipusztulás útja, az egyke pedig már egy generáció alatt a felére csökkenti a népességszámot. Azért tartom a magyarság alacsony szaporulatát a legveszélyesebb népbetegségünknek, mert a biológiai öngyilkossággal egyenlő. Demográfiai szemléletváltásunk egy új honfoglalással érne fel.” ● **Bajnok István** a 600 ezer szlovákiai magyar nemzetársa közérzetét, lelkiületét ismertette. Azzal kapcsolatban, hogy szlovák iskolában tanuló magyar gyermekek gátlásosakká válnak, így vélekedett: „Egyes szülők utódaikat megfosztják attól, hogy anyanyelvükön válhassanak teljes értékű emberré, s gyermekük eközben megismerhesse saját nemzetét történelmét, szellemi hagyatékát, kultúráját. Fiaik, lányaik így minden bizonnyal jól beszélnek majd az állam nyelvét, de mint polgárok gyökértelemé válnak. Bölcsebb lenne, ha a felvidéki magyar gyerekeknek mint idegen nyelvet – hasonlóan –, mint az angolt, németet stb. – oktatnák a szlovákot a magyar iskolákban, ami más tanítási módszereket igényelne. Szerintem ily módon a jelenleginél jobban elsajátítanák az állam nyelvét.”

KÖZOKTATÁS (10.) Közlemény az RMPSZ szatmárnémeti üléséről: Pontositások **A romániai nemzeti kisebbségek történelme és hagyományai** tanítására vonatkozóan (jóváhagyta az oktatásügyi miniszter 4796/1997. sz. rendelete); Ujabb tudnivalók az érettségiről; Megjelenés előtt álló romániai magyar alternatív tankönyvek; Az RMDSZ Oktatási, Művelődési és Egyháziügyi Főosztályának jelentése a marosvásárhelyi V. Kongresszuson; Tanterv a magyar nyelv tanítására a human líceumok, az óvónő és tanítóképző XI. és XII. osztálya számára: Gyermekélelmiszerek – reklám és valóság. ● **Matekovitsné Kórodi Mária** aradi tanárnő bemutatja a nemrég alakult Romániai Magyar Drámapedagógiai Társaságot: továbbképzők, játszótáborok, bemutatók szervezése, szakmai kiadványok terjesztése, drámapedagógiai tapasztalatok videokazettás továbbadása, bel- és külföldi kapcsolathálózat kiépítése szerepel terveiben. A Társaság székhelye: Arad, Alecu Russo utca 6 szám, a vezetőség várja bárki érdeklődő jelentkezését. A közleményt követően Ruzs Csilla nagyváradi tanítónő, a Társaság alelnöke beszámol a második nagyváradi drámapedagógiai tanfolyamról. ● A közoktatási reform tervezete – fejlesztési irányok; Málnási Ferenc (Kolozsvár): Szövegismeret és -értés **A néhai bárány** tanításában; Vandra Attila (Brassó): A testbeszéd a tanári gyakorlatban. A részletes tanulmány végigkíséri az 1960-ban megjelent első tudományos munkáktól máig napvilágot látott alapvető szakirodalmat, bemutatja az új tudományág alkalmazásának tapasztalatait és lehetőségeit a tanár-diák kapcsolatban a következő témakörök szerint: A védekezés, elutasítás, izgalom, stressz és agresszivitás testbeszédjelei; Hazugság és igazmondás; Figyelem, egyetértés, kritikus hozzáállás, unalom. ● Az erdélyi református iskolahálózat legújabb intézménye: a kolozsvári Református Pedagógiai Intézet; Feur Mária pszichológus: Serdülőkori konfliktusforrások; A Bolyai Nyári Akadémia – 1997 Magyar irodalom és nyelvészet szakosztályának krónikája; Beszámoló a vallásánárok csíkszeredai tapasztalatcseréjéről.

Barabás István

Ha egy kisebbség nem fél...

Mi az többlet, ami a Mura-vidék magyar kisebbségét amennyi kisebbségi nemzeti közösség elé helyezi, Bence Lajos jellemzése szerint? Vagy azért enyhítsek: mi igazán megkülönböztető különbség?

Falán leginkább a hiány. Így nevezném, így használtam. A kisebbségi érzés vagy önkéntes hiánya.

Feljes értékű vagy ezt megközelítő nemzettudat kell hozzá a méltóságteljes, magabiztos fellépéshez, ami a Mura-vidék magyarságát mind inkább jellemzi. Letartozik az anyaországi kapcsolatok összessége, a hiánya. Ez nemcsak a kisebbség érdeke, legalább annyira a többségi szlovén nemzeté, mivel a felelős nemzettudat táplálhatja az államalkotói készséget és tudatot, kisebbségben is.

Mura-vidéken, de Mariborban is megtalálhatom a kisebbségi érzésen felülemelkedő kisebbségi tudatot. Lendva ugyanazt a szerepet tölti be – nyomasztóan kisebb méretekben, mint Erdélyben Kolozsvár, Szlovákiában Pozsony, Kárpátalján Ungvár vagy a Bánságban Ujvidék. Lendván jelenik meg a *Népiújság* – szerkesztését most Bence Lajos vette át –, itt van a magyar nyelvű rádióadások és tévéműsorok stúdiója.

De a Mura-vidék magyarságának „egyetemi városa” itt található, hanem Szlovénia második legnagyobb épülésén, Mariborban, a Dráva partján. Kívül esik a határmenti Magyarország területén, mostanáig a magyar letelepedés körén is. Pedig 1254-től mérik itt az időt, várak dómja még öregebb. Alig 17 évvel ezelőtt került a határunkba, hogy a viszonylag fiatal egyetemen

Utazás a Mura-vidéken (4)

magyar tanszéket hoztak létre, amelyek eddig 16 szlovéniai magyar fiatalnak adott diplomát a kezébe. Magyar nyelv és irodalom szakosok, tanárok, újságírók, fordítók. Az idén felvett hallgatókkal együtt, eddig 53-an iratkoztak be a maribori magyar szakra. Az egyetemisták pedagógiai gyakorlatra Lendvára járnak el, illetve „haza”, hiszen majdnem mind Mura-vidék szülöttei. Mariborban nincs magyar „háttér”, lakosság, iskola.

Szlovénia fővárosában is létrehoztak magyar tanszéket. Ljubljánban a jezsuiták már a XVII. század közepén bevezették a felsőfokú oktatást, de a mostani állami egyetem alapítási évének 1919-et tekintik. Laibachnak, ahogy a Habsburg-időkben hívták a várost, nem volt szlovén egyeteme. Ezután létesült a Szlovén Tudományos Akadémia is.

Ugy képzeltem, hogy a maribori magyar tanszék egyféle idegen sziget a még idegenebb tengerben. Tömbházak erdejében emelték az egyetem épületeit, de mégis parkos városrészben. Az oda vezető utat javították; kerülgetőtűnk ide-oda.

– Várj, lassíts, érdeklődünk valakitől – javasoltam a kocsit vezető fiannak.

– Ugyan, ki tud ebben a százezres városban a magyar tanszékéről, vagy akár az egyetemről?

Tudtak. Mindjárt az első járókelő útba igazított. Azért késtünk valamennyit, korábbra ígértük az érkezésünket.

Varga József professzor úr nem engedte szélnek a hallgatóságát. Előbb találkozzanak velem, aki itt most Erdélyt jelentettem. Ehhez méltóan igyekeztem bemutatni az erdélyi magyar irodalmat, 1918-tól máig. Teljességében, szembenálló áramlatokon, ellenséges és baráti csoportosulásokon felülemelkedve. Ennek itt ez a rendje. Bence Lajos az első szlovéniai magyar irodalomtörténetben – szólaltam már róla – teljes lustrát tart, a helyi magyar kulturális hagyományok felidézése után, az 1918-at követő muravidéki magyar írásbeliségről. Helyet talált ebben a cipésmester-költőnek, Vlag Lajosnak (1904-1966), aki inkább volt szocialista agitátor, 1945 után azonban nagy szolgálatot tett a Mura-vidék magyar művelődésének, folyóirat-pótló naptárakat adott ki. Ott van ebben az irodalomtörténetben Pável Agoston, a költő és a hírdő, szlovén művek magyar megszólaltatója; Weöres Sándor úgy jellemezte, mint aki „mindkét nép iránti hűséggel, adaadással, tisztességgel” vállalta és teljesítette hídépítő hiátását.

Ilyen teljességű számontartását a Mura-vidéki magyar irodalomnak nem a szegényítéstől való félelem, hanem a színtézis keresése munkálta. Erdélyben jól értjük ezt a szándékot, amely értékei oldaláról kívánja megközelíteni – sokáig nem tehette – az *Erdélyi Helikont* és a *Korunkat*, Tamásit és Nyírt, Dsidát és Gaál Gábort.

Erről is kérdeztek a maribori magyar diákok, akik igen nagy jártasságot árultak el az egyetem és magyar irodalom keleti szárnyának állapotát illetően. A *Muratáj* irodalmi folyóirat sűrűn közöl – sokkal többet, mint az anyaországiaktól – az erdélyi magyar költőktől, íróktól; egy ízben egész számát Erdélynek szentelte.

Együtt ebédeltünk az egyetem étkezdéjében. Szlovén professzorok érkeztek és távoztak, valamennyien váltottak egy-két szót Varga Józseffel, a régi kollégának kijáró barátsággal. Varga tanár úr, Bence Lajos és két magyarországi kollégájuk, Kolláth Anna és Bokor József otthonossá tették a maribori magyar szigetet. Tolakodó udvariaskodás, alázkodó bizalmaskodás vagy rideg közöny nélkül. Mindegyik a kisebbségi érzés jele lenne.

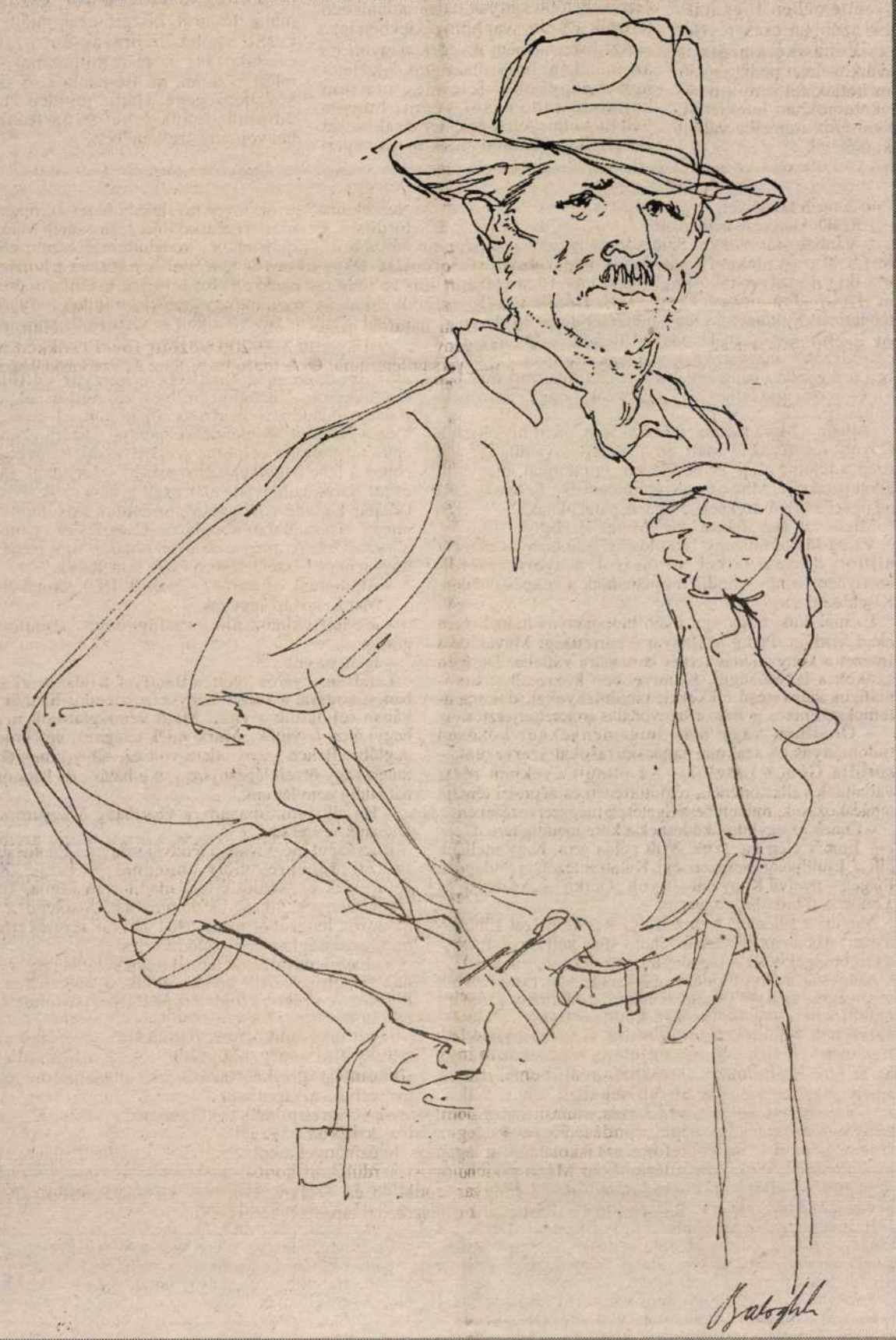
Annyira mariboriak lettek, Varga József és Bence Lajos, de tanítványaik közül is sokan, hogy az állandó „ingázást” vállalták az egyetem és Lendva, illetve a Mura-vidék között.

Ennél is nagyobb távolságon „ingáznak” néha, ha nem is naponta. Alsólendva személyes közelségbe került Budapesthez. Varga József Ujvidéken szerzett tanári oklevelet, de az Eötvös Loránd Tudományegyetemen avatták bölcsészdoktorrá. Bence Lajos Budapesten végezte az egyetemet. Könyvében ösztönös nyomait találjuk a teljes nemzettudat megnyilatkozásainak. Kisebbségi érzésünk igen gyakran saját történelmünk szemérmes elhallgatásában, megkurtításában érhető tetten. Az *Írott szóval a megmaradásért* képi anyagát szerzőnk úgy válogatta össze, hogy híven illusztrálja a könyv mondanivalóját. Utcakép a századelőről Alsólendván... Az 1906-ban alapított Hungária Hazai Ernyőgyár épülete; az üzem termékeit egész Európában keresték... Vasútépítő munkások a lendvai fafeldolgozó üzemben... Göntérházi iskolások 1928-ban... Ujhídvég, szlovénul Mostje, az isztriai telepések új faluja, 1935-ben: állami segítségével épült szabvány-házak és sok gyermek, rengeteg gyermek... A honvédek bevonulása Lendvára 1941. április 16-án. „Mura-vidékre április 6-án a német csapatok vonultak be, akiket az itteni magyarok hűvös fogadtatásban részesítettek, és csak 10 nappal később, a magyar csapatok bevonulását ünnepezték kitoró örömmel...” A felrobbantott muraszerdahelyi híd 1941. április 6-án... 1941. október 6-án újra vasúti összeköttetés létesült Alsólendva és az anyaország között: visszaállt a gazdasági egyensúly... Megint Göntérháza, megint iskolások, de már nagyobbak, majdnem férfiak; búcsúznak a tanítóaktól, Tolnai Jánostól, aki a frontszolgálatra kapott behívót... 1947-ben ismét deportálások: a kitelepített magyarok gabonáját szlovének csépelik el... Romos falusi ház, egykori jómód jeleivel: az asszimiláció és az elköltözés nyomán elnéptelenednek a határmenti magyar falvak... Az enyhülés jelei: a hatvanas években határátkelőt nyitnak a szlovéniai Hosszúfalu és a magyarországi Rédcis között... 1968 augusztusában új, „kétnyelvű” általános iskolát avatnak Lendván...

Bármelyik kép kimaradása a könyv hitelét csorbította volna. A honvédek bevonulásáról készült fénykép sem maradhatott ki. Eszükbe se jutott kihagyni. A szlovén művelődési hatóságoknak pedig eszükbe se jutott ezt kifogásolni. A valóság, mint maga az ember, csak egységében érvényes és igaz.

Egy 8500 lélekszámú kisebbségi közösség annyira magyorkorán szervezi a maga életét, mintha milliót számlálna. Lendván 1994 januárjában Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet alakult. Igazgatója Göncz László költő, művelődési mindenés. (Milyen ismerős „beosztás” a kisebbségi világban. Előtte a helyi tudományi tevékenységet a Mura-vidéki Magyar Nemzetiségi Öngazgatási Közösség fogta össze. Tudományos kutatások Lendván, szociológia, pszichológia? Felületlen nagyzo-lásnak tűnhetnék a magasra állított mérce, ha a lendvaiak

(Folytatása a 4. oldalon)

Testre szabott hagyomány

Minden emberi közösség – a család-tól kezdve a falu, a város népéig, sőt azon is túl, a nemzetig – ragaszkodik hagyományaihoz. Ezek tiszteletben tartása varázsolja pirosbetűs ünnepinket, de színezi hétköznapjainkat is. Mert a hagyományok – akár az egyén arcvonásai – a kisebb-nagyobb közösségek képét, arculatát is meghatározzák. Minden népnek vannak csodálatos, az emberiség sokszínű mivoltát jelző hagyományai, de akadnak olyanok is, amelyek létét – noha ragaszkodnak hozzájuk – igencsak elhallgatják, akár le is tagadják.

Nekünk, magyaroknak is vannak ilyen hagyományaink. Mind a magyarországi, mind pedig a romániai magyar közéletben immár szinte nemzedékek óta (de a rendszerváltást követően feltűnően következetes) „ami szívemen, a számon” politizálás rombol sorozatosan, hiúsít meg igen sok épkézláb kezdeményezést a közéletben. Megfontolatlanul kifecsegjük terveinket, elképzeléseinket-gondolatainkat, mielőtt még egyáltalán szó lehetne azok megvalósításáról, utána pedig magyarázkodunk: nem így kell ezt érteni, hanem úgy. Most azonban nem annyira önvizsgálatot tartanék, mint inkább egy – nem is annyira a román nemzetre, mint inkább az államra jellemző – hagyományra hívnám fel a figyelmet. Ez pedig az állam (hol állampolgárai felé, hol nemzetközi szinten) vállalt kötelezettségeinek – igencsak nagyvo-

nalú – teljesítésére, ígéreteinek valóra váltására vonatkozik. Következésképpen legtöbbször az ország egész népe viseli, most azonban mi, romániai magyarok kiváltképpen a bőrünkön érezzük. Arról van ugyanis szó (bennünket érintően), hogy a tanügyi törvényt módosító, illetőleg a többnyelvű helységnevtáblák-feliratok alkalmazását előíró (természetesen ott, ahol megfelelő számarányban élnek a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok) kormányrendeletre, szinte kórusban kezdtek rikkolozni az ellenzéki pártok, de nemcsak ők, egyik-másik kormánykoalícióhoz tartozó honatya is. Ez pedig – megdöbbentő. Akkor ugyanis, amikor a jelenlegi kormánykoalíció megalakult és a szövetségben résztvevő pártok mindenben megállapodtak mind egymással, mind az RMDSZ-szel, tudtommal akkor az érintett pártokon belül nem volt tiltakozás az egyezség ellen, sőt az ellenzékbe szorult előbbi kormánypart se kongatta meg a vészharangot. Nem történt ilyesmi akkor se, amikor Victor Ciorbea miniszterelnök úr budapesti látogatása során reánk nézvést igencsak reményt keltő ígéreteket tett, amely ígérek az európai demokráciák szellemében fogantak. Valóra váltásuk azonban csak részlegessé vált, egyik-másikéra azóta is várunk. A román közéletet pedig egyáltalán nem háborították fel sem a nemzetközi dokumentumokban lefektetett, sem a belpolitikai erő irányába vállalt kötelezettségek, ígérek.

Megvalósulásuk ellen azonban hevesen tiltakoznak.

Nem újkeletű szemlélet.

Az 1918. december 1-én Gyulafehérváron, az Erdélyben élő nemzeti kisebbségek irányában tett vállalások se teljesültek. Azóta is hivatkozunk rájuk, hiába. De vegyünk valamivel frissebb és nem csupán ránk vonatkozó, az egész ország népét érintő példát: amikor (az ötvenes évek végétől – a hatvanas évektől) Európa-, sőt világszerte felmerült a környezetszennyeződés gondolja, a levegő és a vizek mérgezésének a korlátozására, illetőleg megakadályozására országunk elnökét írt alá (a Szovjetunióval együtt, természetesen) minden egyezményt. Am Kiskapus és a Zsil völgye éppúgy, mint a tordai cementgyár. (Folytathatnám a felsorolást) tovább mérgezték a levegőt, piszkolták a vizeket. Sőt, a gombamód szaporodó ipari mamutok csak fokozták a környezetszennyeződést. De az egyezményeket aláírtuk. És a savas esők egyre észrevehetőbb károkat tettek erdeinkben (köztük a Kolozsvár környékiekben is).

Azt hiszem, nem tévedek nagyot, ha azt mondom, hogy országunk közéletének a nagyobbik fele még ma sem hajlandó tudomásul venni, hogy a vállalt kötelezettségek nemcsak azzal járnak, hogy Clinton elnök megveregeti

értük a vállunkat, hanem azzal is, hogy teljesíteni kell ezeket (a vállveregetés ugyanis csak így válik igazán érvényessé). Ha pedig rólunk van szó, romániai magyarokról, akiknek a jogait a diktatúra utolsó két évtizedében igencsak megnyirbálták, minden felénk irányuló jóvátételi gesztust Románia szétdarabolásához vezető útnak minősítenek sajnos nem csupán az ellenzéki politikusok. A diktátor dobta be a jelszót, hogy kiegészítendő népeink a figyelmével valamivel leküsse: a magyarok Erdély akarják. Ugyanezt szajkózzák ma is kiváltképpen az ellenzéki és szélsőséges politikusok, mégpedig teljessalaptalanul, hiszen semmi jel annak, hogy akár Magyarországon, akár a romániai magyarság területi igényeinek támasztásának Romániát iránt. Csupán annyira van szó, hogy mindegyik beolvastásunkra, elűzésünkre irányuló kísérlet ellenére meg kívánjuk őrizni nemzeti azonosságunkat, anyanyelvi műveltségünket. És mert ezt a szándéka kétségesse tenni, megkérdőjelezni semmiféle nemzetközi fórum előtt nem lehet, olyan törekvéseket tulajdonítanak nekünk, amelyek meg se fordulnak fejünkben. Az RTDP újabb ellenindított hecckampánya is pusztán arról szól, hogy a családott román tömegek figyelmét eltereljék az előbbi kormányzat belpolitikai baklövéséről, gazdaságmulasztásairól, hiszen ezek miatt, nem került szóba az ország euro-atlanti csatlakozása az első hullámmal. Ime miért váltunk mi Románia első számú közellenségévé. Hátha minden kudaródiáját reánk lehetne hártani – hagyomány szellemében.

Üzenet az úszó jégtábláról 145.

Ha egy kisebbség nem fél...

(Folytatás a 3. oldalról)

nem ismernék saját lehetőségeik határait. Az első pillanattól szorosan együttműködnek a maribori egyetem magyar tanszékével, a szlovéniai és magyarországi kutatóintézetekkel, tudományos és szakmai szervezetekkel, szakemberekkel.

Milyen területeken fejt ki tevékenységet a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet Alsólendván? Göncz László így válaszol erre:

– A történelemtudomány terén bekapcsolódunk a régészeti ásatásokba és a helytörténeti kutatásokba. Néprajzi gyűjtőtáborokat szervezünk, közreműködünk az anyag feldolgozásában. Állandó és alkalmi néprajzi kiállításokat rendezünk.

– Sajátos kisebbségi feladatokat is vállaltok?

– Intézetünknek jelentős szerepe lehet a kisebbségkutatásban, ennek szociológiai, lélektani, politikátörténeti vonatkozásaiban. Bekapcsolódtunk a Mura-vidéki magyarság helyzetének felmérésébe, közösségünk nemzeti tudatának vizsgálatába. Érdekelnek a nemzetiség beilleszkedésének kérdései, hiszen egzisztenciális fontosságúak. Tanulmányozzuk az identitástudat bonyolult összefüggéseit, ezzel együtt az interetnikai kapcsolatokat. Döntő fontosságúnak tartjuk az oktatás, a vallás és a család szerepét közösségünk életében. Nincs pontos képünk a vegyes házasságokon belül érvényesülő etnikai viszonyokról, az asszimilációról, a nyelv feladásáról vagy megőrzéséről.

Varga József professzor az elmúlt hetekben, az Anyanyelvi Konferencia – A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – budapesti műhelybeszélgetésén ezen a téren végzett kutatásairól számolt be. Nehezebb terep ez, mint a legkényesebb laboratóriumi kísérletek. A lelkek rejtekébe kell behatolnia a kutatóknak. Milyen tényezők hatnak arra, hogy a vegyes családok jövője ennek vagy annak a nyelvnek az irányába fordul? Lehet-e befolyásolni a nyelvváltást külső, anyagi, szellemi tényezőkkel vagy a lélek mélyében zajló ösztönös folyamat?

Talán egy ilyen kis létszámú, de erős változásoknak kitett közösségben lehet igazán megismerni, vizsgálni a vegyes házasságok belső életét, mint a 8500 fős muravidéki magyarság. A kutatóknak kérdőívekre sincs szüksége vagy ha használja mégis, a válaszadók nem toladó idegennek felelnek, hanem közéjük való ismerősnek, barátoknak. Az ilyen felmérés mindig megbízhatóbb, mint a közvéleménykutató intézetek napszám-

sainak utcai kérdőívei.

– Számokkal nem is mérhető?

– Vannak statisztikák. Szinte törvényszerű jelenséggé lett a Mura-vidéken, hogy egyik népszámlálástól a másikig a magyar lakosság lélekszáma 10 százalékkal csökken. Tíz százalék magyar eltűnik a szlovén tengerben! Voltunk mi ezen a murai területen 20346-an is, az 1910-es népszámlálás idején! Rendben van, akkor az „ingadozó” magyaroknak vallották magukat. De 1921-ben a jugoszláv népszámlálás is 14200 magyart mutatott ki, és ebben a számban az „ingadozó” már nyilván nem voltak benne.

Alltam a Mura partján, s eltűnődtem, miért hívják ezt a folyót „feketének”? Mert ezt jelenti szlovénül. De van ezen a tájon *Fekete ér* is, szépen, szomorúan, magyarul adott pataknev. Mint az én szülőföldemen a *Feketeügy*. Ki ad nevet a folyóvizeknek, ereknek, patakoknak?

Mikor vált át a „fekete” víz „Mura” vízébe?

Varga József mintegy 160 oldalnyi tudományos munkát állított össze a lelkek váltásáról, a nyelvcsereéről, amelyben, sajnos, mindig mi maradunk a vesztes oldalon. Kisebbségi sors?

Es mai sors, hogy egy ilyen tudományos műnek nem akad kiadója. Pedig a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet a könyvkiadás terét is magára vállalta. De igen szűkek a lehetőségei. Könnyebben közreadhat tudományos alapvetésű cikkeket, tanulmányokat, dokumentumokat. Fontos gondja a színvonalas ismeretterjesztés.

– Önállóan vagy más intézményekkel közösen tudományos és szakmai tanácskozásokat szervezünk – sorolja Göncz László. – Az elmúlt években részt vállaltunk vallástörténeti, régiótörténeti és néprajzi témájú tanácskozások, műhelybeszélgetések megszervezésében.

– Ennek az együttműködésnek a köre meddig terjed?

– Immár elég messzire. Volt példa arra, hogy mellénk állt a Ljubljanai Nemzetiségi Kutatóintézet, a budapesti Idegen – nyelvű Könyvtár – a volt „Gorkij” –, a szegedi és a budapesti tudományegyetem.

Megüti a füleket: Nemzetiségi Kutatóintézet Ljubljanában! Abban az országban, ahol – meg kell ismételnem – a kisebbségek a lakosság alig fél százalékát teszik ki.

Nemcsak a Mura-vidéki magyarság van rászorulva a segítségre, az egész magyar néprajztudomány számára nélkülözhetetlen fontosságú kutatási terület a Hetés, amelynek jelentős része a Mura-vidékhez tartozik. Hetésnek – hívják a Kerka folyó és a történelmi nyugati határ között elterülő, völgyekkel tagolt dombvidéket, amely jellegzetes magyar néprajzi egység.

– Néprajzi vonatkozásban a Hetés murai része nagy kihívás a mi vidékünk néprajzosai számára – összegez Göncz László. – De éppen így gazdag a Mura-vidék művészet-történeti és régészeti tekintetben. A trianoni határ nem tudta kettébe vágni a történelmet, „kutatóárkaink” átnyúlhatnak rajta.

Immár magától értetődő, hogy a nyugat-dunántúli tanácskozások, kulturális rendezvények – vagy éppen gazdasági szakemberek tárgyalásai – átnyúlhatnak a hajdanán oly félelmetes ország-határ fölött.

Pannónia dicsérete címmel vándorló tamacskozást rendezett a Balaton Akadémia 1996 augusztus végén a műfordítás időszerű gondoljairól (Például: szinte teljesen

„leszoktunk” arról, hogy mi, közép-kelet-európai nép fordítsuk egymás friss irodalmi termését!) Magyar külföldi írók, műfordítók, irodalomtörténészek, köztük klasszikus ókor tudósai gyűltek össze, a honfoglalás ezerszáz esztendő évfordulóján, és súlyos dolgok mondtak ki, nyíltan, egyszerűen, minden tudálékossá nélkül. Szijártó István, a volt Eötvös Kollégium igazgató ötlete volt a megbeszélés; ő a Balaton Akadémia rektora. Eljöttek olaszok, az ősi Pannónia jogán, görögök akik rendszeresen fordítják a magyar költőket. tanácskozás Vörösbényben kezdődött el, ami Balatonalmádiba beolvastott Árpád-kori település, akl még a Balaton Akadémia központja – azóta elvették épületet megyei célokra, azért ilyesmi is megtörtént ebben a fene nagy kapitalizmusban! – folytattuk irodall esttel Szombathelyen, már csak a vasi születésű Na Gáspár kedvéért is, aztán átmentünk Alsólendvára onnan vissza Balatonboglárra. Csakugyan „pannoni körséta volt. A magyar-szlovén határon úgy mentünk hogy a nagy beszélgetésben észre sem vettük.

– Atjutottunk a határon? – eszmélt fel a görög költő.

– Már Lendván vagyunk.

– Ez lett volna a híres vasfüggöny? – ámuldozott görög.

– Igen, ez volt...

Lendván, a város fölött, a Bánffyok hajdani várkastélyban, a kultúra, a könyv négyeszesztendő magyar hajkában folytattuk a vitát. Majd vendéglátóink nyaktól hegyi úton felvittek „Mura-vidék tetejére”, egy erdei vedéglőbe. Bence Lajos ötlete volt ez, hogy elmondhass innen vagy ötven lépésnyire van a határ, de határról kát ná eddig nem láttunk.

– Ha elkialltom magam, a visszhang Magyarországra érkezik vissza ide.

Búcsúzóul meghívtak a lendvai szüretre. Pontosabban: szüreti ünnepre, mert ünnepnek nevezik. Kivá agrárvidék ez, szőlőt érlelő mediterrán klíma, kedvez talajviszonyok, síkság és dombvidék. Alsólendva 256 hektáros határából csak 1961 hektár terméketlen. F mezőgazdasági ág itt a szőlőművelés.

Voltam lendvai szüreten. Hatalmas szekerekkel vonnak fel „muraközi” lovak vonják, a szekereken óriás hordók. A szekerek oldalán pedig borkóstolóra bíztak feliratok.

Felül magyarul, alatta fele akkora nagyságú szlovén szöveg. Ezen csak én lepődök meg, a magam kisebbsériadalmával. Helybéli szlovén férfi áll mellettem, tökéletes magyarsággal társalgunk.

– Így volt ez mindig? – kérdeztem.

– A szüret?

– A feliratok rendje.

– Miért lett volna másként? Nálunk a szőlősgazdá többsége magyar. Hát nem természetes, hogy magyarul írják ki a szekerek oldalára?

– Maga szlovén. Mit szól ehhez?

En csak azt, hogy nagyon szeretem a lendvai bort.

Külső határ, belső határ, országok között, nyelve között. Ha eltűnik a „belső” határ, még a vasfüggöny elolvad körülöttünk...

Befejező rész.

magánvállalkozásban

Hihetetlen, de igaz: minden állami támogatás nélkül az intézményesített művelődés közömbössége vagy gáncoskodása ellenére, három és fél éve folyamatosan működik Erdély egyetlen magyar nyelvű magánszínháza. Az elmúlt időszakban negyven különböző rendezvényt mutattunk be, a gálaműsortól a színházi előadásig, a képzőművészeti kiállítástól az irodalmi talk show-ig, a gyermekműsoroktól az előadóstekig.

Kiss Törék Ildikó írja ezt a Kiss Stúdió legújabb műsorfüzetében, amely Páskándi Géza *Kérjük a lábat letörölni, avagy: A bosszúálló kapus* című színjátékának előadásához készült (a bemutató szeptember 7-én volt Nagyváradon, a Lorántffy Zsuzsanna Református Egyházi Központ dísztermében).

Ennek az írásomnak az előzményéhez tartozik, hogy október közepén megnyitottuk az új iskolai évet az Ady Endre Sajtókollégiumban, továbbá aláírtuk a MUOSZ és a MURE új együttműködési megállapodását. A kettő között futottam össze az Ady Líceum bejárata előtt Varga Vilmossal, s megegyeztünk, hogy hagyja magát kifagatni.

– Jó dolgokat hallottam a Kiss Stúdióról itt Váradon, csak az a baj, hogy előadásokat nem láttam, és színházi szakértőnek sem nevezhetem magam, színikritikusi tevékenységem mindeddig kimerült a szóbeliségben. Hogy vezessem fel hát én ezt? – ez az első kérdésem a színészházaspár lakásán. Ildikó ment meg:

– Nyugodtan kezdheted a felvezetést éppen A Héttel, hisz indulásunk előtt – ez 93 végén lehetett – a lapokban írtam meg, hogy megpróbáljuk a lehetetlent. 1994. március 26-án, a Színházi Világnap előestéjén indultunk az új színházzal. A Kis Stúdió az első erdélyi magyar magánszínház, ami a leginkább talán abban különbözik minden egyéb ilyen kezdeményezéstől, hogy azóta folyamatosan működik. A többi rábírom az úrra...

A figyelmes olvasó észreveheti, hogy az „úrra” nincs nagybetűvel. Az úr, akire a többi között rá vagyok bízva: Varga Vilmos színművész, szavalóművész, rendező. És újabban szervező és mindenese. Vele beszélgetek.

– Mi a célotok a Kiss Stúdióval?

– A Partium, Erdély és a szörvány magyarságának (s ebbe beleérttem a nyugat-európai magyarságot is) ellátása minőségi kultúrával. Nem értékelem a saját munkánkat, az másra tartozik. Egy művészi magot próbálunk kialakítani. Annyiban vagyunk magánszínház, hogy nem tőrünk senki által beleszólást a repertoárunkba (abból elegünk volt az elmúlt harmincöt évben), tehát azt csinálunk, amit mi akarunk, amit mi jónak látunk. A Kiss Stúdió tevékenysége rendkívül elágazó: gyermekműsorokat, pódiumműsorokat, irodalmi talk show-kat, színházat, képzőművészeti kiállításokat szervezünk, csinálunk.

– Honnan van rá a pénz?

– Abból, amit magyarországi és nyugat-európai turnéinkon szerzünk. A repertoárunkat bemutattuk nemcsak a hatvan férőhelyes pincetermünkben és nemcsak Erdélyben, de Magyarországon is, és jártunk Ausztriában, Németországban, Svájcban és Franciaországban, Norvégiában és Svédországban, Csehországban és Szlovéniában. Voltunk Kárpát-Ukrajnában is, de nem a Kiss Stúdióval, hanem a nagy színházzal.

– Itthoni földön?

– Bihar megyét rendszeresen járjuk, de mondhatni egész Erdélyt, persze Kolozsvárt és Marosvásárhelyt. Tudniillik mi fogadó színház is vagyunk. Hogy a legutóbbi nagy turnénkat említsem, ami fergeteges sikerű volt: Sebestyén Márta erdélyi koncertsorozata a Kalákával és a világhírű Muzsikás Együttessel; Sepsiszentgyörgy, Csíkszereda, Udvarhely, Kolozsvár, Nagyvárad voltak az állomásaink.

– Mikor hallottad először Sebestyén Márta hangját?

– Most, azelőtt csak a rádióban-tévében. A zenében én műkedvelő vagyok, de úgy gondolom, ott lehet disztinválni az ő hangja és általában a jó énekesek hangja közt, hogy az övének van egy különös bársonya, tisztasága. Nem véletlen, hogy *Az angol betegben*, a kilenc Oscar-díjas filmben ő énekel. Az ő neve nekünk is sokat segített, meg a Muzsikás együttes. Egy hetet töltöttünk együtt, összebarátkoztunk. Volt erről egy interjú a pesti televízióban, elmondtam: végtelenül sajnálom, hogy a kolozsvári, marosvásárhelyi értelmiségi réteg nem képviseltette magát, mintegy tíz százalékban voltak jelen csak akiket én ismerlek: szerencsére pótolta ezt az ifjúság jelenléte.

– Elmarasztalod azokat, akik nem mentek el?

– Igen, elmarasztalom, hiszen Sebestyén Márta a mi leggyönyörűbb hagyományainkat, a magyar lelkület zenei kincseit mutatta fel.

– Nem tartod elégnak, ha valaki olvas, hall, lát a sajtóban róla, és ahol és amikor kell, lelkesedik?

– Nem és nem. Nem azt mondom, hogy minden értelmiségi legyen ott, de azért ne tíz, hanem mondjuk harminc százalékban igen.

– Hogy lehet erre őket kötelezni?

– Sehogy. Ez elvárás.

– Talán a hírverés nem volt jó...

– Jó volt a hírverés. Maximálisan áldoztunk rá. A Kiss Stúdió szervezte, „jelen volt” újság, rádió, tévé; plakát jelent meg, szervezőt fizettünk. Külön fájlalom, hogy a tanárokat nem lehet rávenni az ilyen műsorok megtekintésére.

– Miért?

– Mert ők nevelik a jövő nemzedéket, gondolom, azért. Hogy régen egy megfélemlített garnitúra volt a tanári kar, azt megértem. De ma? Miért az elzárkózás,

Kiss Törék Ildikó és Varga Vilmos *Megfogyva bár, de törve nem...* című előadóstekjének műsorfüzetében idézet-összeállítás olvasható (faksimilében) a Kiss Stúdió emlékkönyvéből. Magyar, angol, német, román, japán nyelvű beírások... Négyet emelek ki közülük, különbözőképpen jelentésesek:

Játszva magyarul

aki megért
s megértet
egy népet
megéltet.

Sok szeretettel a Kiss Stúdió emlékkönyvébe, a „közös játszói reményben” (ez Tamási nekem írt dedikációja) szeretettel

Nagyvárad, 1994. május 19

**Kányádi Sándor
vendég-vándorköszörűs**

A nagybetűs Találkozás jegyében:

Tőkés László

Köszönöm a magam és a vásárhelyi nézők nevében azt a finom, dús Molnár Ferenc-lakomát, amelyet *A cukrászné* közreműködésével nekünk is feldobtatok. Rég nem élveztem így ötletesen átglyúrt (de meg nem másított) darabot, egyéni és összjátékot, stilszerű beállítását, rendezést. (...) Nagy vagy, Kiss Stúdió!

Marosvásárhely, 1995. nov.19.

Oláh Tibor

Igen, csodálatos volt, és szégyellem magam a hazai színházművészet nevében.
Ígérem, írni fogok róla.

1995. nov.16.

**Kertész Ákos
Kép-világ Alapítvány**

a visszahúzóds? Félre ne érts, szeretem én a tanárokat, a szüleim is tanárok, mindenki tanár a környezetemben...

– Van egy feltevésem, de inkább megkérdem ismét: mi a magyarázat?

– Nézd, én megértem a rohanó életet is. Valóban lehetőség van immár többet dolgozni, többet keresni. Mindenki be akarja hozni az elvesztett időt. Ezzel együtt nincs pénzük az embereknek – ezt is megértem. A kultúra háttérbe szorul, mert drága a lakás, a ruha, az élelem. Szóval több minden közrejárászik. És akkor elmondhatom, hogy csodálkozom egy kicsit az erdélyi sajtón is, amelynek ugye a tájékoztatás mellett az értékalpolás is a hivatása. Itt Biharban meg talán Kolozsváron nem panaszkodhatunk, de szinte azt mondhatnám, hogy többet foglalkozik velünk a magyarországi sajtó.

– Igen, a közelség... Jó nektek.

– Jó nekünk ez így, de mégis, ez a kultúra azért a miénk, a romániai magyarságé.

– Gondolom, ennek megfelelő a támogatások is.

– Hogyne. Negyedfél éve létezőnk folyamatosan, de egy bani román állami segílyt vagy egy fillér közvetlen magyar állami juttatást még nem kaptunk. Ez egy borotvaéles helyzet, tánc borotvaélen. Bejön a pénz, mert fellépek Bécsben vagy Pesten – kifizetem az utamat, a szállást, a kocsijavítást, egyebeket, még marad is valami. Am amit mi idehaza, Váradon játszunk, a saját kis hatvanöt férőhelyes pinceszínházunkban, amit a Királyhágómelléki Református Egyházkerület ingyen bocsát a rendelkezésünkre – az ráfizetéses. Mi csak profikkal dolgozunk, a kollégákat, akiket a színházról meghívok fellépni, nekem azonnal, aznap este ki kell fizetnem. Úgyhogy gyakran bejön mondjuk 80 ezer lej, és kifizetek 200 ezret.

– Annak, amit csináltok, a tartalmi részét hogy jellemeznéd?

– Mondtam már, hogy minősíteni nem az én dolgom. A sokféleséget emelném ki. A gyermekműsorok – a magyar mesevilág feldolgozása – zeneileg, költészetileg maximálisan jók. Ildi ezt nagyon szépen csinálja, nagy a hallgatósága, lemeze van, kazettája. Ének van, mese, kicsi tánc, a gyermekeket bevonja a játékba, felviszi őket, verset tanít, az egész nagyon üdítő. Az irodalmi beszélgetéseket fontosnak tartjuk. Vendégünk volt Kányádi Sándor, Czine Mihály, Dobos László, Pomogáts Béla – őket vallattuk nyílt színen, a beszélgetést művészi számokkal ellenpontoztuk. Színházban csináltunk Molnár Ferencet, Nagy Endrét, Páskándit...

– Hol játszottok Váradon?

– Hát ez az. A pince, amiből én pinceszínházat csináltam, reflektorokkal, pódiummal, ez a helyiség egyelőre, és ott se pisilni, se kezecskét mosni, semmi ilyesmit csinálni nem lehet; a levegője is elég hamar elfogy, kis ablakokra szerelt ventilátorokkal cseréljük a levegőt; a pince néha még be is ázik. Szóval kellene egy kulturáltabb hely, ahol létezzünk. Ezért „céloztam meg” a nagyvárad Ady-Emlékmúzeumot, annak az ugyancsak hatvan-hatvanöt férőhelyes pincehelyiségét, ahol jobb körülmények lennének: lenne egy öltözője, műszaki sarka, ahonnan hangot-fényt lehet dirigálni, lenne mosdó, vécé, ruhatár, s körben egy fal képzőművészeti kiállításra. Ezért indította el a Kiss Stúdió Alapítvány az Emlékmúzeum rozant épületének a felújítását. Itt ha nem hozzuk helyre gyorsan, a pince beszakadhat. Statikai és geológiai méréseket végeztettem, hogy miként fogjunk a javításhoz. Kiszivattyúztattam a vizet a pincéből kétszer is, az emésztőgödörből kétszer is, a környéket kanálisokat is kitisztíttattam. A pince alá van dúcolva nyolc vagy tíz culáppal; mivel korábban sót és ecetet tartottak a pincében, a vasoszlopok korrodálódtak.

– Hogy mi mindennel nem foglalkozol!...

– Muszáj. Szóval mindezt elindítottam egy akciót: december 9-én a színházban kép-szobor-műtárgy-aukciót szeretnék tartani, száznál több levelet írtam Váradtól Jeruzsálemig, Budapesttől Torontóig, olyan képzőművészeknek, akiknek valami közük van a Holnap városához vagy Ady-tiszteletk. Támogatja kezdeményezésünket Jakobovits Miklós, a Barabás Miklós Céh elnöke, sok címet tőle kaptam.

– Az Ady Endre Emlékmúzeum helyreállításához mennyi pénzre van szükség?

– Mintegy 50 ezer márkára. Egyszer meg kell menteni. Feltételezem, hogy vannak sokan, akik boldogan vennék, ha ott virággrupp lenne, jól állna egy kis park a prefektúra előtt, ugye. Mondok én neked valamit: ha soha nem lesz ott a Kiss Stúdió, az Ady Emlékházat akkor is meg fogjuk menteni. Én Adyba szerelmes vagyok el nem múlt szerelemmel, 268 Ady-estet tartottam életemben. Tudod-e, hogy Ady ennek az épületnek a teraszán írta azt, hogy „Fölszállott a páva a vármegye-házra”? ott kávézott, és egyszercsak látott egy képzeletbeli pávát...

– Reméljük hát akkor azt is, hogy másképpen lesz holnap, másképpen lesz végre.

Sokat beszélgettünk még Varga Vilivel. Pályatársakról, a rendezésről (amit Bukarestben végzett el, és bevállása szerint sokat tanult a román színházi rendező iskolától), a színház állapotáról, emlékeiről (hogyan nyert 1969-ben – magyarként először – az országos szavalóműsor-versenyen első díjat a *Maszek balladával*), Nagyváradról, a közelgő Ady-évfordulóról és még sok mindenről. Ebbe az írásba ennyi fért.

Van tanulság? Gondolom, van. Vagy lehet. Ha nem egyéb – a példa értéke.

Varga Vilmoséknak van mire visszatekinteniük. Valóságos kis színházi forradalmat csináltak. Félek, nehogy ez a forradalom is feleméssze gyermekeit. Drukkolok Váradnak, hogy sikerüljön megtartania őket művészi és szervezői erejük teljében. Mert – ahogyan Kiss Törék Ildikó a már idézett műsorfüzetben ihletetten megfogalmazta –: *A színésznék rangja van, mert csak az alkotás szépsége élteti. Testközelben a közönség, nem lehet hazudni. Hisszük, hogy az őszinte játék elvarázsolja a nézőket, hisszük, hogy a mai elidegenedett világban, a tömegkommunikáció uniformizáló kényszere, a harsogó technika hömbörlése, az arctalan magamutogatás ellenében megszülethet a csoda, és a közönségből az egyívé tartozó emberek közössége lesz.*

Törböt (26)

Ez mind én voltan egykor
(Füst Milán)

Mindenki nem születik zseninek – idézi Sükösd Mihály Fogl II. Károlyt, az Újpest ötvenszeres válogatott jobbátvédjét, de legalább iparkodásával igazolhatja, hogy hely van a pályán. Legalább! Ez, mint program, vagy perspektíva.

(A fentieket húsz esztendeje írtam egy hosszú önvallomásfélében, melyből alább idézek még, s mai megjegyzéseimet – húsz év után – elkülönítve, más betűtípussal szedve adom közre, az olvasó felderítése érdekében...)

Amikor még nem írtál – fejtegeti író bátyjának egy szépreményű Salinger-sarj – neked is tetszettek versek, elbeszélések, regények. Irj olyan dolgokat, amelyek most is a legjobban tetszenek neked.

Ime az érem másik oldala. Ez – túlozzunk! – mint cél, mint egy elveszett ars poetika előkerülő darabja. (Azóta kiadtam tizennégy könyvet, írtam még vagy hatot, ha viszont arra kellene válaszolnom tetszenek-e nekem a saját írásaim, leszámítva néhány idült versemet, vagy gonoszkodó tört anekdotámat a hét év után végre elkészülő, Hermányi Dienes József vakító emlékének ajánlott Szentgyörgyi Demokritoszból, nem tudnék mit válaszolni. Félrefordulnék és legyintenek. Különbösen is hol van ma már Salinger? S ama lázas hetvenes évek...)

Régebben, amikor még hajnalig lehetett vendéglőben ülni (ma már ismét lehet, felemlő, nem? Mi ez, ha nem a fejlődés?!), hazafele menet mindég találkoztam munkába sietőkkel. Akkoriban sokat foglalkoztatott saját helyem és szerepem, talán mert nem voltam tömegszervezetek tagja. (Ma sem vagyok, de magammal ilyetén már nem nagyon foglalkozom. Idő nincs!...) Amikor írni próbáltam s a munkába sietők szemével nézni az életemet és hőseim novellásított életét, elborzadtam. (Ma ezt olvasva borzadok el. Mit akartam én húsz esztendeje a munkába sietőkről?! Ebben az elnyúló sorozatban, ami afféle „megzenésített” napló, a kelletnél több szó esett nyugtalan bizonytalanságérzetemről, ma már látom lefűrvé ifjúkoromba, hogy nem éppen előzménytelenül. A regények, a szerelmek és a leporelloként egymásba nyíló évek toltak fel ide a kilencvenhetes kilitóra, visszanezve elborzadok, noha néhány éve «Üvöltés» átiratomban leírtam, hogy „láttam nemzedékem legjobb elméit az alkohol romjaiban...”) Az írások természetesen rosszak lettek, hiszen olyan emberek, akikről én írtam, nem léteztek, míg engem lefoglalt saját másságom tudata. Azt hittem, amiért írok, jobb vagyok, értékesebb. Hogy rögtön különbözök is tőlük. Aztán rájöttem, két eset létezik: vagy függetlenítem magam tőlük és akkor nem érdekel, mit gondolnak rólam hajnalban, vagy igyekszem kiérdemelni kegyelmüket. (Ma viszont ezt olvasva a hideg ráz, húsz év távolából idegennek, mesterkéltnek, fennhéjázónak tűnik ez a fiatal ember, aki voltam s aki épp Címereben két hatyú című regényének írása közben vetette papírra, no nem önzetlenül, az Igaz Szó felkérésére, önvallomását.)

Közelítsünk tehát: hiányhiány, légszomj, nagy utazások vágya. Aszályos napok. A rum öncsalásai. A részletek terrora. Tervek és akarások. Ötlethalál. Leállítás és nekifutás. Szaporodó cetlik. És mindig ugyanaz a tér és mindig a negyedik emeleti ablakok látószögéből. A téren asztalok előtt árusok: öregasszonyok, öregemberek, zöldség és gyömolcs. Hátrább üvegbeugyító, parkoló, kocsi, szeméttárolók, porolók, játszótér. Leállíthatatlan hinták. Néha emberek állnak sorba aragázpallackért. Az aragázpallackokat szállító autó rendszerint késik. Ilyenkor akárha újabb népvándorlás kényszerpihenőjén, állingálnak az üres pallackok mellett. Azután megjön az autó, a sofőr vicces kedvében van, távolabb áll meg, az emberek pallackokkal a

kezükben, fel-felbukva rohannak. Ha odanézel, írja valahol Dobai Péter, sikerül a valóság. (Azóta már elköltöztem ebből a lakásból; a negyedik emelet és a lenti tér filmje csupán álmaimban tér vissza, akárcsak ellobbanó ifjúságom. Azóta is odanézek viszont. És a valóság? Mit tudna tenni szegény, időnként sikerül...)

1972-ben beszélgettünk el azóta Németországba szakadt költőbarátommal, Tömörly Péterrel, A pipacsok halála című korszakos dráma szerzőjével nemzedékük prózaíróinak teljesítményeiről, különös tekintettel Vári Attila, Csiki László első könyveire. Dialógusunk, rajtunk kívül álló okokból csak három részletben jelent meg, a tizenvalahány helyett. (Mostanában került elő a kézirat, büszkén jelentem s ma már nem is bánom olyan nagyon, hogy a buzgó szerkesztők szemétkosárba hajították.) Az első beszélgetés során Tömörly megkérdezte tőlem, milyen írónak tartom magam. Azt feleltem, nem tartom magam írónak. Azt, hogy valaki író-e vagy nem, a könyvei döntenek el. S az én könyveim még mindig útban vannak. (Azóta megjelent jelentékeny részük, a kérdés aktuálisabb, mint valaha.) De ma már legalább tudom, Dél-Amerikában is írnek, hiába keresne a bennem lévő nyugtalanság és cselekvésigény egészen más területeket, végül mégiscsak visszatérnek a fehér papírhoz, egyszerűen nem tehetek másként. (Ezt ma már egyáltalán nem így látom! Dél-Amerikában valószínűleg kábítószertüladagolás következtében már régen meghaltam volna, bár idegenbe szakadt színészbarátom, Técsy Sándor utolsó találkozásunk során megvizsgált: aki vodkát iszik, az soha nem szokik rá a hasisra, kokóra, LSD-re, más finomságokra, egyszerűen mások az igényei...)

Vállalni a valóságot. A többértelműség minden kockázatát. A természet soha nem egyértelmű. (Hajdu Győző sem volt az, ezt viszont tökéletesen megértette s a vallomásom oda került, ahová való volt, párkosárba.) A művészetet tönkre is teheti a tételesség. Hiszen mivel egyértelmű, kizáró jellegű és lojális önnön céljaihoz, felfüggesztheti, végül megsemmisítheti, vagy megszüntetheti önnön lázadását. (Ez már inkább a kor hebrencs esztétikai nyelvén van elgagyogva, gondolom érthető miért... Persze akkoriban – tessék elolvasni nevezett lap, az Igaz Szó vezércikkeit és szaporodó vallomásait... A nyolcvanas évekre a tájat körülöttünk az ipari hányadék, a lapokat a hatalmasnak udvarló versek és önjelölt vagy belüleges esztéták eszmeffuttatásai töltik meg s akkor én arról purpárlélok, hogy a művészetet akár tönkre is teheti a tételesség. A döbbenetes, hogy ebben ma már nem vagyok biztos. Persze milyen tételesség? kérdezhetné bárki. Nagypám, amikor hazament a kocsmából, nagyanyám villámló tekintete előtt mindig azzal védekezett, hogy csak egy pohárral ivott. Jó jó, döbbsent meg nagyanyám, de mekkora volt az a pohár?! Végül, az öreg halála után ez is kiderült: fél literes. S nagypám is pálinkát ivott. Ennyit a haladó hagyományokról...)

„... elképzelhető - kérdezi találóan Mészöly Miklós -, hogy az igazi összefüggések valaha is nélkülözök az életszerű bizonytalanság, a konkrét többértelműség líráját?”

Még mindig a stúdió. A tutajszerű heverő. A trónusszerű szék. Az íróasztal. A könyvek. Túl sok könyv. (Azóta már négyszer annyi: hatezer, nyolcezer?) És baloldalamon az ablak. A tér filmje. A leállíthatatlan hinták. A sorba álló és várakozó emerek. Velem szemben az írógép csillogó klaviatúrája. A környezet is természetesen. Egy reklámmegye mindennapjai, egy Bartók lemez vagy Beethoven szimfónia között. Schumann a kedvencem: A Waldszenen, a Carnaval, a Kinderszenen, a zongoraversen, a szimfóniák, a dalok... Közben szaporodnak a cetlik, az ember néha feláll, maga elé néz, halántékát masszírozza, meghízik, lefogy, járja a falvakat, egyesek lenéznek az újdondászokat,

mások nem nézik le, leültetik, mondják az életüket. Leállíthatatlan életrajzok az emlékezetben. Nehéz megszokni a mesterség gyakorlásának következményeit. Aztán megint cetlik. Viták. Cikkek. A napok relettje. Az írógép gépfegyver ropogása.

Tehát ez lenne a leginkább leírható benső kör. De nobis ipsis silemus. Becket írja valahol: az ember annyi, amennyi látszik belőle. Belőlem mennyi látszik? Akarom tisztán lássanak?! Ezért írok? Ezért is, persze, de ne mindig mindent elsielve. Ne mindig mindent idő előtt. Tehát a szoba, a lakás, a tér. A negyed egy fejlődő kisváros növekvő, gyarapodó része. A kisváros egy fejlődő megye székhelye. A megye az ország része. Az ország egy kontinens része. A kontinens...

(A változásokat mindig mindenütt pontosan lehet jelölni, de helyette inkább egy anekdota. Egyik bátorító emlékezetű, azóta az elágazó ösvények kertjébe távozó tanárom azt mondta, tízéves érettségi találkozónkon: „A Szentgyörgyhöz hasonló kisvárosok személyes léte már önmagában kész cáfolat. Az elidegenedésről szóló tételek eleven cáfolata.” Ti ezt nem érzitek szamarak, mondogatta öreg tanárom makacsul. De majd megértitek egyszer. Csupán ez a remény is tart életben, ezért is tanítlak titeket, ahelyett, hogy pihennék. Hiszen itt az embereknek, gondolatok az ötvenes, hatvanas évekre, se módjuk, se idejük elidegenedni egymástól. Ismerik egymást. Mindenki mindent tud a másiktól. Olyan ez a város, mint egy nagy család.

Manapság a kilencvenes évek végén ezen a bolyongó és hanyatló ezredvégen már családnak is túl nagy.

– Nézzétek ezt a várost – mondta egy másik alkalommal emlegetett tanárom, egy Horatiusról tartó eszmeffuttatás kellős közepén. Egészen váratlan eredményekhez vezettek néha tűnődései. – De nézzétek jól meg. Tíz év múlva nem fogtok ráismerni.

Négy évtized telt el azóta, igazat adhatunk neki. Valahol itt hajtom a papírkosárba a húsz esztendővel ezelőtti fellengző vallomás madárként repülő flekkjeit. Már magamra sem ismerek rá, nemhogy a városra! Meg csupán egy átmentett részlet.)

Örök regénytemám: egy férfi lödörög egy téren, sötétben, emberek között. Reflektor követi. A fénybe időnként mások is beleesnek. A férfivel együtt másokat is kiszakít a sötétségből a brutális reflektorfény. Nem mindig ugyanazokat, de egy idő után kikerülhetetlen az ismétlődés. (Visszatekintve a süllyedő évekre és irodalmi próbálkozásaimra, terveimre, rájövök, akkor lendültem mindig igazán bele, amikor olyasmiról írtam, amit nem ismertem jól. Mintha feszélyeztek volna mindig is a jól ismert helyzetek, sztorik, emberek. Bizonyára ennek is van valami tanulsága. Fejtsék meg mások. A szerencsés megfejtők között szerencsemalacot sorsolunk ki...) Így a reflektorfény elől menekülve s időnként kiszakítva a sötétségből, mozaikképek alakulhattak ki ezekről az emberekről. Sorsuk, akárcsak életrajzaik különben is át- és átfedik egymást. Megjelölhetik jelenlétükkel a többiek sorsát, egymás életét. Részesei egymás életének. (Ha valamivel, akkor evvel a hajdani megállapítással maradéktalanul egyetértek.) Most már csak az elején bekonferált iparkodás van hátra, a kitartó munka, ami majd helyébe lép eme elképzeléseknek.

(Természetesen eljött az is, hogy milyen eredményt hozott, nem én vagyok hivatva eldönteni. Ezért egy hajdan is, ma is kedves versemmel búcsúznék, Szepesi Attila írta, a Zöld és a Fekete szonáta című kedves verseim szerzője s pontosan abban az évben jelent meg, hetvenhét őszén, az Új Írásban, amikor ezt a vallomásfélét fogalmaztam. A címe: Örmény város.

örmény város döngő dobok sötét síkatorokban
hol sosem jártam a kihalt piactéren pléhdobozt görget a szél
csupasz fák a domboldalon és lenn a folyó habjain
egy bárka ring és nem ül senki benne

alszom tudom álomban lépek fénytelen udvarokon át
a dobszót hallgatom a falak mögött duhogó zenét
viaszbábok az ablakokban ülök egy csigalépcsőn
szótlanul
égő gyertyák a város tornyain kezemben fekete kő

A gazdátlan kiáltás

Nem, ennek az írásnak még a címe sem az enyém. Minden előzetes vagy utólagos engedelem nélkül vettem kölcsön valakitől. Valakitől, aki ezredvégünk reneszánsz-sokoldalúságú mindentudója: egyszemélyben építész-képzőművész-zenész-filozófus-dramász-író-költő-prózaíró-műfordító, az antik kultúrköröktől a középkori és újkori művelődés birodalmain át a jelenkorig minden értéktartomány beavatottja, magyar anyanyelve mellett hét-nyolc más nyelv ismerője, s bár bő négy évtizede Angliában vagy onnan lakozása, kisebb szótár is kikerekedhetne magyar nyelvű szóújító leleményeiből. 1956 decemberében hagyta el Magyarországot, harmadik bebörtönzését elkerülendő, és önvallomása szerint „azóta 32 országot bejártam, és égetnivaló kozmopolita módjára megtanultam és magamba olvasztottam a hazaárulás művészetét, mely nélkül visszatalálás és a szülőföld szenvedelmes szerelme nincsen”. Nem melleleg éveket ült a Horthy-rendszer, illetve a Rákosi-éra börtöneiben, és melleleg éppen '56 nyarán kezdett hozzá – állami megrendelésre, baráti közvetítéssel – Rabelais életművének az eredetivel egyenértékűnek ígérkező lefordításához.

Eleget téve a késleltetés hatásadás követelményének, immár bevallom: *Határ Győző* atyamesterről van szó, akinek 1994-ben Szombathelyen megjelentetett, Kabdebó Lóránt magnófelvételei alapján önkezűleg készített önéletrajza, az *Eletút* második, *Minden hajó hazám* című kötete három hónapja került a birtokomba. Régi mániámnak engedve, a magam örömeire kihalásztam-kijegyzeteltem a vaskos kötet rafinált csevelyű, gyakran öbortöménységű, folyamhozamú szövegének megannyi „kultúrzsadékát”. Az így született bőséges jegyzetanyag pedig afféle breviáriummá vált, melybe mostanság nap-mint-nap belekörtölyök. Ha már egy regény címet eloroztam, most minden skrupulus nélkül a szerzőnek a műre vonatkozó emlékező vallomásaiból is megosztok *A Hét* olvasóival egy kupányit, annak bizonyosságául, hogy nem csak a könyveknek, a kéziratoknak is megvan a maguk sorsa:

„Mindazonáltal, S.Imre nevének említése még mindig fájdalmas pontot érint bennem, A GAZDÁTLAN KIÁLTÁS című regényem emlékét, amely az ő kezén veszett el. Füst Milán, elolvasása után áradozva ölelgetett, „költőt avatunk” felkiáltással, mit is zavartan szemérmelve hallgattam a plénum előtt. Kétszer is megpróbálkoztam vele, s képtelen vagyok felidézni. Imre egyenként szedte ki tőlem, s folytatásos rádióközlését ígerte, míg végül minden másolatát odaadtam: mind a négy csak nem vesztett el? De S. Imre szesztestvér volt a javából: végül a rádiónál, a fiókjait nyitogatva, már az elvesztésére sem emlékezett.

K.L.: Mondanál egy-két szót a regényről?

Azt hiszem, egyik legköltőibb írásom volt: napkeleti mesekörnyezetben, afféle morális parabola. A gazdátlan kiáltás a „jó lidérc”; afféle Testetlen Hang; ha valakire rászáll, kiáltja. A gonosz kádi hangosan elkiáltja összes bűneit, hányszor ítélkezett hamisan, hányszor fogadott el pénzeszsákot a felmentő ítéletért. A hamis pap hangosan hirdeti hamis voltát – hogy a tizenkétezer istenség közül hány ezerben nem hisz, és a fennmaradó tizenkettőben miért kételkedik. A csaló tevecsiszár, a hamiskodó félkékalmár, a hilózó pénzváltó, a tisztességszínlelő orgazda, a félrefuvarozó palotaépítész, a főhatalomra törő főminiszter, a ragadozó emir és dögleső főfelesége a korrupt háremben; mindeki elkiáltja zsványságát, és önmagára vall; persze önelleplezése ország-világ előtt akkor is rajta marad, amikor a Gazdátlan Kiáltás már elszállt róla, és más gégeket keres, hogy rájuk telepedve, más haramiák világgá ordítsák gaztetteiket, míg végezetre az egész birodalom permanens és kollektív gonosz-mivelése ott kong-bong a mennyég boltozatán, mint a félrevert harang; ám az önvádoló vallomások már nem lehet visszaszívni: álladalom és társaság most kórusban szegyélli s lakolja hazugságösszjátékát, egy-kéz-zel-egyemberként mellverdesve sinyinli-keserüli az önszembesítés kínját.”

Nos, ennyi fért a *Határ Győző* szövegébe mártott kupába. Ami a kézen-közönfiókban eltűnt regénykéziratot illeti: korunkban is ugyanvalóst jó keletje lenne egy ilyen „morális parabola”, a napjainkban gonosz-kodó kádik, hamiskodó papok, csaló tevecsiszárak stb. stb. ellenében...

Levél egy (csíkszeredai) tanítónőhöz

Nem ismerem Önt, kedves tanító néni, azt se tudom fiatal-e, idős-e, szellemes bírálója – feltehetően „kíméletből” – a nevét se írta le, mindössze egyvalamit sikerült megtudnom Önről. Azt, hogy nagyon jó tanítónő.

Élmés bírálója árulta el.

Az *Erdélyi Napló* 1997. szeptember 30-i (40-es) számában ugyanis egyik tanítványának az édesapja gúnyosan ír arról, hogy Ön se kisebb, se nagyobb bűnbán nem találtatott vétkesnek, mint hogy Nagy István *Réz Mihályék kóstolója* című gyermekeknek írt regényéből olvasott fel tanítványának, ami – felháborító módon – még tetszett is a kis ebadtáknak. Ugy mellékesen az aggódó szülő nem egy kortárs írónkat említ meg hasonlóképpen név szerint, sőt: Sütő András nevét le se írja, csupán egy novellája címének a megemlézésére méltatja. Ugyanígy, Kányádi Sándorra is csak céloz – bár Öt minősíti is: néhány sort idéz egyik fiatalkori verséből, az olvasóra bízva, találja ki, kicsoda a „költőcske”. Vájt fülű olvasó – felettébb igényes ember a kedves papa, aki számára Kányádi mindössze „költőcske”.

Az Ön munkásságával összefüggésbe hozza – máig sem értem, miféle logikai bukfenccel – szabadelvű „multikulturálisainkat” is – akiket én se kedvelek, de ezt már mégirtam, leírtam. Valamit azonban tudok.

Tudom, hogy Nagy István – író volt. És azt is tudom, hogy a *Réz Mihályék kóstolója* kiváló könyv. Jó, ha a gyermekek megismerik. Természetesen nem a „mondák, Egri Csillagok és a Kőszívű ember fiait” helyett, hanem azokkal együtt.

Igaz: Nagy István egészen fiatal korától kommunista volt. Az a képzetlen, de gondolkodó, ugyanakkor hiszékeny emberfajta, aki bedőlt az agitátorok gyönyörű ígéreteinek, aki már-már vallásos hitében – saját lelkiismerete fölött állónak vélte a pártot – végül pedig belehalt a csalódások okozta keserűségbe. Belehalt, mert alapvetően tisztességes ember volt, aki sajnos, túl későn döbbsent rá József. Attila mellbevágó sorának az értelmére: „Csirkefogók – nem játszom veletek.”

Igaz: kiváltképpen a második világháború után – autodidakta lévén, kellő értelmi szűrő híján – sok ostobaságot írt le és mondott, kiváltképpen az irodalomról, de egyebekről is; igencsak balosnak tudtuk. Egy más után jelentek meg gyengébbnél gyengébb, „előregyártott elemekből” készült novellái-regényei, míg nem a 60-as évek második felében írt első önéletrajzi regénye, a *Sáncaljá* – és az utána következők már a régi Nagy Istvánt idézték: olyannyira, hogy az első

nyilvános dicséretet a *Sáncaljá*-ért – a Szabad Európa rádiótól kapta.

Nem a rossz cikkei, pártosan lólábás szocreál regényei miatt tekintették – és tekintjük – jó írónak Nagy Istvánt. Íróvá avatták őt *A szomszédság* nevében című 1941-ben megjelent, majd az egy évvel később könyvpiacra került *Oltyánok unokái* című regényei, *A Boldog utcán túl* című novelláskötete, vagy a *Külváros* című, remek szociográfiai riportokat tartalmazó könyve. Ezeket, valamint a tündéri *Réz Mihályék kóstolója*-t érdemes újra-meg újra elolvasnunk.

Az Önt bíráló cikk írója – bár nem volt kommunista – jellegzetesen úgy jár el, mint „a Párt”, mint Nagy István is tette „professzor” korában, amikor egy időre vagy végképp kitiltotta az irodalomból a nyilasokkal lepaktált Erdélyi Józsefet, Nyíró Józsefet, vagy a nyugatra emigrált Wass Albertet. Pedig – írók voltak, akiktől nem politikai tájékozódást tanultunk-tanulunk, hanem verseik-prózájuk mélységes humánumból merítünk. De ne ragadjunk meg a magunk szemétdombján, idézzünk „nagyobb” példát: vajon a Nobel-díjas Knut Hamsun nevét kiradírozták a norvég iskolás könyvekből? Pedig hazája náci megszállását követően, már több mint 80 évesen, önként jelentkezett a fegyveres SS-be, ahová a Führer

különleges, személyre szóló korengedélyével fel is vették, közkatonának. (Fia, Arild Hamsun már SS-tiszt lett). Az író 1948-ban hazaárulásért – korára való tekintettel – „csak” súlyos pénzbüntetésre ítélték. Kilencvenöt éves korában halt meg, 1952-ben. De nevét az irodalomtörténetből nem próbálta kitörölni senki.

Tudja, kedves tanító néni: manapság ahhoz, hogy válogatás nélkül és teliszájjal szídjuk a kommunistákat – nem szükségeltetik nagy hősiesség. (Csak a rend kedvéért jegyzem meg – nem mosakszom: sohasem voltam párttag, a szervezetbe való felvételemet se kértem). Annál több bátorság kell ahhoz, hogy lándzsát törjünk egy jó írás, jó regény – vagy vers mellett, kiváltképp ha azt – történetesen – egy kommunista írta. Nos, ezért a bátorságáért tisztelem Önt – hála az *Erdélyi Napló*-ban megjelent cikknek. Am ha még mindig bánatán Önt az igazságtalan, otromba támadás – hadd vigasztalom meg Arany János soraival:

Ha egy úri ló-csiszárral
Találkoztam s bevert sárral:
Nem pöröltem, –
Félre álltam, letöröltem.

Kérem, ne törődjék vele Ön sem.

Tiszteelő híve,
Fodor Sándor

A Hét meg a sajtóetika

Noha nem szoktuk reprodukálni A Hétről más lapokban megjelent elismerő sorokat, Lukácsy Andrásnak a *Magyar Hírlap* 1997. október 22. számában megjelent cikkét mégis teljes terjedelmében újraközöljük, mivel a szerző véleményét, hozzászólását a sajtóetika problémaköréhez továbbgondolásra serkentőnek véljük.

A Romániai Magyar Szó című napilap mellett a magát művelődési és társadalmi hetilapként definiáló A Hét képviseli kiemelkedően a magyar nyelvű sajtót Bukarestben. Hubay Miklós legutóbb a legjobb magyar

orgánomok közé sorolta. Főleg szuverenitása tűnik szembe, nyoma sincs benne a kisebbségi lapoknál kivált történelmileg oly gyakori gátlásosság-nak vagy éppen kisebbségi komplexusnak. Önálló tónusú, független sajtótermék, melynek tematikáját pusztán olvasói köre korlátozza.

A lap készítőinek (főszerkesztő Gálfalvi Zsolt) legfőbb érdeme, hogy a legszélesebb értelemben vett közművelődés (a filozófiától az esztétikai kérdésekig) mind helyet kap a nem könnyem előállítható tizenkét újságoldalon. Nem könnyen: nemrégiben anyagi okokból szünetelnie is kellett, de olyan természetes hangon szólalt meg ismét, mint ahogy abbamaradt.

A sajtóműfaji változatosság mellett leginkább meggyerő a személyes hangvétel. A cikkeket a romániai magyar értelmiség legkitűnőbb tagjai írják: Szász János, Kántor Lajos, Lászlóffy Aladár, Sütő András, Fodor Sándor, Gáll Ernő, Horváth Andor, Bakk Miklós, s mellettük mindig szerepelnek román szerzők és magyarországi cikkezők is. A nevek súlya lehetővé teszi az elsőszemélyűséget, itt nevezetesen a naplóformát: maga a szubjektív napló pedig alkalmas ad a legkülönbözőbb témák akár egy íráson belüli felvetésére.

Azért kívánok róla éppen most írni, mert

A Hét művelődési és társadalmi hetilap Bukarest

szeptemberben a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete háromnapos tanácskozást tartott Sajtóetika kisebbségi sorban címmel és tartalommal; s az ott elhangzott előadásokat és felszólalásokat a lap folyamatosan közli. A bevezető cikket Agoston Hugó főszerkesztő-helyettes írta, felsorolva a napirenden szereplő legfőbb témákat: sajtószabadság, a közönség joga a tájékoztatáshoz, a szerkesztői irányítás etikája, a bírálat, a sajtóvita, az újságírói viselkedés etikája (címszavak: bölcsesség, korrektség, bátorság, együttérzés), lépéstartás az erkölcsi normák változásával, az ártatlanság vétele – mi magunk is megrendezhetnénk bizony hasonló etikai kollokviumot.

Cikkében Agoston felveti: tisztázatlan, meddig mehet el a kisebbségi sajtó az anyaország politikai viszonyait és pártcsatározásait illető véleménymondásban. Ha szabad ezzel kapcsolatban a magam álláspontját közölni: úgy gondolom, azok az etikai normák vonatkoznak e viszonylatokra is, amelyek a sajtót más országok és pártok politikájának tekintetében vezérlik. Nem látok okot arra (tulajdonképp még taktikai tekintetben sem), hogy ebben az összefüggésben

a magyar közélet és a romániai kisebbségi sajtó kapcsolatában külön szabályozás szülessék. Kivált nem A Hét esetében, amely imponáló módon mindig meg tudja találni azt a temperált hangot, amely a legkényesebb kérdéseket is nyugodt és értékelő modorban tudja tárgyalni.

Továbbmegyek: úgy gondolom, hogy nekünk, magyarországiaknak, pontosabban a mi sajtónk egy részének volna oka tanulni abból a higgadt, tárgyáló tónusból, amellyel a romániai magyar sajtó legjobb képviselői kezelik az olykor kiélezett politikai kérdéseket. És még tovább: közéletünk némely képviselői is tanulhatnak egyet-mást abból a politikai türelemből és rugalmasságból, amellyel az RMDSZ java képviselői közelednek az általában lojális, de olykor meg nem értést tanúsító román tárgyalópartnerekhez – a praxisban megmutatkozó imponáló eredménnyel.

Töréspontok, perspektívák

„Magyar felsőoktatás Erdélyben” - áll a *Magyar Kisebbség* legutolsó száma (III.évf. 1997. 3-4.szám) címlapján a politikailag is aktuálisnak mondható cím. Egy, még oly futólag elvégzett elemzéssel is megállapíthatjuk, hogy az erdélyi magyar egyetem kérdése mindig akkor került a politikai agendára, amikor valamilyen alapvető változás következett be a román állam magyarsággal szembeni politikájában 1920, 1945, 1956-59, 1989, 1997 - mind-mind fordulópont volt az erdélyi magyarság életében.

Nem véletlen tehát, hogy a Bolyai Egyetem kérdése nem maradhatott csupán „szakmai” kérdés: mindig – így most is – egy történelmi tapasztalat összegzésével kapcsolódott össze, s ebből következően pedig valamilyen konstrukció foglya is volt. A legújabb fordulópont, az 1997-es esztendő sajtójában nyomon követhető vitából az olvasható ki, hogy a Bolyai Egyetem kérdése jelenleg a *restitutio* és a *(nemzet) stratégiai tervezés* fogalmi közé szorult be. Ez derül ki a Magyar Kisebbségben közzétett tanulmányokból is. A restitutio jogosságából kiindulva érvel számos neves szerző, s itt főleg Balázs Sándor *A Bolyai Egyetem...* és Demény Lajos *A Természetes nemzetiségi és anyanyelvi adottságunkból fakadó feladat* című írását kell megemlítenünk. Amilyen mértékben az elemző írások kezdnek számot vetni az egyetem visszaállításának politikai és szakmai problematikájával is, olyan mértékben kerül előtérbe ennek folyamatszerűsége és stratégiai tervezés-jellege. A politika szemszögéből ezt a perspektívát Kötő Józsefnek az előző lapszámban már közzétett vitaindítója vállalja fel.

Azonban fel kell tennünk a kérdést: elégséges-e egy politikai-stratégiai terv megfogalmazása? A stratégiaalkotásnak ugyanis – úgy tűnik – legalább két korlátja van, amellyel számot kell vetni. Az egyik magával a politikai terv kivitelezhetőségével, pontosabban a párbeszéd feltételeivel kapcsolatos. Erre Horváth Andor *Tanulságok menet közben* című írása világít rá: a román politikai pártokkal és a román civil társadalommal az egyetem kérdésében nélkülözhetetlen párbeszédet jelenleg az lehetetleníti el, hogy e párbeszéd aktorai még nem adóttak vagy nem készek a vitára. A „magyar oldalon” viszont – írja Horváth ... a következő négy szereplőről beszélhetünk: 1. A Bolyai Társaság 2. Az RMDSZ 3. Az erdélyi magyar közösség, 4. Az egyetemi ifjúság. E szereplőkben az elmúlt hét év során kiérlelődött az egyetem gondolata: kialakultak a prioritások, tisztázódtak a kérdés szakmai valamint politikai változatai, s ezáltal „biztosítva van a következetes és felelős cselekvés lehetősége”. A „román oldalt” azonban a differenciáltság teljes hiánya jellemzi. Egyrészt amiatt, hogy a vitában teljes mértékben hiányzik a szakma, azaz nem szólal meg a román egyetemi közösség. Másrészt viszont, amikor a kérdés politikailag merült fel, a kolozsvári egyetem vezetősége, személyesen Andrei Marga rektor a vitát rögtön az 1995-ös oktatásügyi törvény és az elfogadott Egyetemi Charta keretei közé terelte, s ezzel egyből az egyetemi Szenátuson belüli szavazati arányok függvényévé tette, amely a jelenlegi viszonyok között lényegében nem lehet más, mint csupán egy politikai törésvonal kifejeződése.

S mivel a román szakmai nyilvánosság e kérdés nyílt megvitatását nem kívánja felvállalni, a román médiumokban a Bolyai Egyetem az RMDSZ politikai követelésévé egyszerűsödött. S amikor mégis megjelentek szakmai jellegű érvelésmódok, így például a 22 című folyóirat idei 9. számában – akkor azok a kérdés politikai megalapozatlanságát sugallták a román közvélemény számára.

A stratégiaalkotás másik korlátja magának a „szakma” fogalmának a problematikussága. Veress Károly *Az egyetemépítés dilemmái* című tanulmányában világosan rámutat arra, hogy az egyetem vitában maga a „szakma” fogalma is egy ideologikus beszédmód elemévé vált. Talán helyesebb – javasolta – a helyzet érintettjeiről beszélni, akiket a szakmaiságra utaló vonatkozásokon túl speciális érdekviszonyaik különböztetnek meg. Ez utóbbiakra egyébként Horváth Andor is utal: „Fiatal egyetemi oktatóink egy része – jegyzi meg a már idézett írásában – úgy illeszkedett be a meglévő struktúrába, hogy érdekeinek jobban megfelelt azok megőrzése, mintsem újjak létrehozása”. Nem véletlen tehát, hogy a Bolyai-vita bárhonnán nézők is... valamilyen „ideologikus beszédmódba” látszik betagozódni, olyannyira, hogy már-már egy erdélyi Kulturkampf egyik vezértémájának kezd tűnni.

Az ideológia érzelmi híd a létező és az elképzelt dolgok között. Az ideológusok – írja Geertz egyik esszéjében – „legalább annyira igekeznek a problémák természetét elhomályosítani, mint tisztázni”. A Magyar Kisebbség felsőoktatás-számát azonban csak dicsérnünk

lehet: domináns benne a történéseket tisztázni kívánó szándék. Ezt olyan történelmi értékű tanulmányok és dokumentumok közzétételével éri el, mint Bíró Sándor tanulmánya a két világháború közötti kolozsvári – már román – egyetemről (amely másfajta Kulturkampf eszköze volt) vagy Vincze Gábor összeállítása az 1944 és 1989 közötti időszak romániai magyar oktatásügyéről (*Mozaikok a Bolyai Tudományegyetem életéből*). Végül pedig: a kérdést a szerkesztők kárpát-medencei perspektívába is helyezik. Dobnik Erzsébet és Orosz Ildikó írásai (*A szlovákiai magyar oktatási rendszer időszéri kérdései – 1997 illetve Esettanulmány a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola születéséről*) jól rávilágítanak mind a helyzetek hasonlóságaira, mind pedig a megvalósíthatóság különbözőségeire.

Kézdy Balázs

A demokrácia viszontagságai

Idén nyáron hetvenéves korában elhunyt századunk egyik nagy történész-tudósa, François Furet. Hírnevet a francia forradalomnak szentelt tanulmányaival szerzett, ezek közül a legismertettebb: **La Révolution française** (A Francia Forradalom), 1965: **Penser la Révolution française** (Gondolatok a francia forradalomról), 1978: **Dictionnaire critique de la Révolution française** (A francia forradalom kritikai szótára) és a kétkötetes **La Révolution** (Forradalom), 1988. Történetírói programját a **L'atelier de l'histoire** (A történelem műhelye) című kötete esszéiben, értekezéseiben fogalmazta meg, 1982-ben.

Munkásságának utolsó nagy mérföldköve az 1995-ben megjelent **Le passé d'une illusion** (Egy illúzió vége), amelynek beszéde alcíme: „Esszé a kommunista eszméről a huszadik században”. (A könyv az idén románul is megjelent a Humanitas Könyvkiadónál, a Horia-Roman Patapievici szerkesztette eszmetörténeti sorozatban.)

1990-ben a francia művelődési minisztérium és külügyminisztérium támogatási programot kezdeményezett Alexis de Tocqueville **Az amerikai demokrácia** című művének megjelentetésére, a volt szocialista országokban, s ezekben konferenciasorozatot is szerveztek. A Tocqueville-összejevetek munkálatait François Furet irányította.

Ebből az alkalomból Romániába is ellátogatott.

Budapesten Furet e konferenciasorozat keretében 1993-ban járt. Ekkor készítette vele az alábbi interjút Farkas Jenő, az Eötvös Loránd Tudományegyetem román tanszékének tanára. A beszélgetés A Hétköznapok lát napvilágot először. (A.H.)

„a modellek térbeli átvitele” és alkalmazása. Mi az önkéntől eltérő társadalomban élünk, így a modellátvitel jelentős kérdés számunkra.

– Ez nem egészen igaz. Magyarország nem hasonlítható a volt Szovjetunióhoz. Hiszen önkéntől a diktatúra (1948-1956) nem tartott túl sokáig. Ezt követően Kádár János (amolyan Pétain marsall) olyan rendszert hozott létre, melyben a pártállam és a magyar társadalom közötti kompromisszumok eredményeként – habár a társadalom nem volt szabad –, bizonyos keretek között azért élni lehetett. Ezt nem lehet összehasonlítani a volt szovjet vagy akár a csehszlovák helyzettel. Félreértés ne essék, távolról sem szeretem a kádárizmust, mert az 1956-os forradalom vérbefojtásán alapult. De ez a rendszer készítette elő az átmenetet a mai állapotba, és kevésbé rombolta le a társadalom alapjait, mint máshol. Hogy eltérő társadalom lenne az önként? Nem hinném, ugyanis a modern demokrácia minden eleme jelen van; a szabad választás, emberi jogok, a magán-

minden eddig ismert rendszer közül. A tocqueville-i tanulság: józan ész és óvatosság. A politikai intézményrendszer kiépítése mindig is gondot okozott, mert a demokráciában élő ember elszigetelten él, figyelmét saját ügyei kötik le. Nincs elképzelése az egyént képviselni hivatott felsőbb hatalomról. Ez bármikor önkényessé válhat, hiszen a legmagasabb szinten működik, és a legnagyobb hatalommal, a közösség hatalmával ruházták föl. Következésképpen a modern demokrácia legfontosabb feladata a saját hatalma elleni védekezés, illetve az, hogy elkerülje saját hatalmának a kizárólagosságát. Itt kell hangsúlyoznunk az amerikai demokrácia nagy felfedezését (a XVIII. század végén és a XIX. század elején): a hatalmi ágak szétválasztását, a néphatalom irányítását olyan fórumok, szintek felé, ahol a néphatalom semlegesíti saját magát. Az amerikaiak ráéreztek arra, amire a franciák nem voltak képesek, hogy a néphatalom zsarnokibb lehet bármely hatalomnál. ez valóban alapvető tanulság!

– Mi a véleménye a baloldali újjáéledéséről?

– Nem nagyon ismerem a jelenlegi magyarországi viszonyokat. De ez a baloldali szocialista, és gondolom, a kapitalizmus határozott híve. Így a jobb és a bal közötti választás ma már nem forradalmi jellegű. Alapjában véve a hatalom újraelosztásáról – a tortaszelet nagyságáról – van szó. Lényeges, hogy gondolkodni lehessen a kommunizmus bukásáról, és ezt önként meg is teszik. Úgy tűnik, hogy önként a naciona-

(Folytatása a 10. oldalon)

Beszélgetés François Furet történésszel

– Farkas Jenő: Miért éppen Alexis de Tocqueville a XX. század végén?

François Furet: Egyszerű megállapítással kezdeném. A XIX. század végén és a XX. század elején az európai s főleg baloldali beállítottságú értelmiség azt hitte, hogy a demokráciát a szocializmus váltja föl. A XX. század végén nekünk kellett fölfedeznünk, hogy ez fordítva igaz: a demokrácia a szocializmus után hódít teret.

– Sajnos nekünk ez sokba került.

– Nagyon sokba. De alapvető feladatról van szó, mert arra készült, hogy újragondoljuk a demokrácia fogalmát, hiszen ebben élünk – és egyre többen. Én nem látok más lehetőséget. Ezért a mai politikai gondolkodás feladata a tocqueville-i demokrácia-elmélet tanulmányozása.

– Tocqueville gondolatai milyen mértékben segítették önt az 1789-es és az azt követő események megítélésében?

– Tocqueville több oldalról közelíti meg ezt az időszakot. Először is ő az, aki kimondta, hogy a francia forradalom nem jelent teljes szakítást az abszolutisztikus hagyományokkal, a francia társadalom hagyományával, sőt a forradalom ezek betetőzése volt. Véleményem szerint a forradalom abban a mérhetetlen illúzióban ringatta a kortársakat, hogy teljes szakítás következett be a hagyomány és az új rend között. Tocqueville bebizonyította, hogy az abszolutizmus valójában a forradalomnak tulajdonított „munka” felét már elvégezte. Az arisztokratikus társadalom, melyet az 1789-es forradalom fölszámolt, már jóval azelőtt megingott. az arisztokrácia elvesztette politikai hatalmát, hiszen a forradalom idején nem volt képes védekezni. Ez az egyik lényeges eleme Tocqueville gondolatainak. A másik fontos vonása az, hogy a demokrácia: úgynevezett társadalmi állam (état de société), melyben az egyének szabadon és egyenlőségben élnek. azonban egy társadalmi államban rendkívüli nehézségekbe ütközik a politikai intézmények megteremtése. Egy ilyen politikai intézményrendszerben a közösség egységesen képes magát megvalósí-

tani. A francia forradalom jó példa erre: igen gyorsan fölszámolta az arisztokráciát mint kiváltságos osztályt, hiszen egy éjszaka leforgása alatt, 1789. augusztus 4-én megsemmisítette az „ancien régime-et. Gyakorlatilag augusztus 4-e teremtette meg a modern francia társadalom alapjait; vagyis a törvény előtti egyenlőség elvét. Azonban a szabad és egyenlő egyének társadalmi hihetetlen nehézségekkel találta szembe magát, amikor létre kellett hoznia a politikai intézményrendszert. Tíz év leforgása alatt, 1789 és 1799 között, négy különféle „rend” váltotta egymást: az alkotmányos monarchia, a terrorista diktatúra, egy parlamentáris rendszer létrehozására tett kísérlet, majd végül egyetlen ember önkényuralma. A francia forradalom amolyan fölgyorsított filmje a modern demokrácia politikai alakzatainak.

– Van-e hasonlóság a volt szocialista országok mai helyzete és a francia forradalom vagy az 1848 teremtette helyzet között? Tocqueville felől megközelítve hol is tartunk mi most?

– Úgy vélem, a volt szocialista országok meglepetésszerű helyzetbe kerültek, ami semmilyen előző helyzethez nem hasonlítható. A szocialista rendszereket, az úgynevezett népi demokráciákat az jellemezte, hogy a negyvenes évek végétől súlyos károkat okoztak a társadalom működésében, a társadalmat szétzilálták. Ez nem áll a francia forradalomra, mert a terror végeztével, ami néhány hónapig tartott, a francia társadalom működni kezdett, beindult a társadalmi élet (szalonok stb.) és a gazdaság is. A szocialista országokban – ez természetesen Oroszországban látható a legjobban – a totalitarizmus jóvátehetetlen károkat okozott. Ott van az orosz példa: felszámolták a paraszti társadalmat. Elpusztult a társadalmi élet „szövedéke”, a népi életforma. A mai társadalom feladata tehát, hogy újból megteremtse az egyének közötti társadalmi kapcsolatokat.

– Ehhez kapcsolódik az a gondolat, amelyről ön hosszasan beszélt előadásában, vagyis az, hogy miképpen valósítható meg

A demokrácia viszontagságai

(Folytatás a 9. oldalról)

lizmust féken tudják tartani. A magyar közvélemény aránylag megfontolt. En optimista vagyok, ugyanis szerintem a politikai erőket megosztó problémák kezelhetőek.

– *Milyen tanulsággal jár manapság Tocqueville-nak a demokráciára, szabadságra, a kisebbségre, a toleranciára vonatkozó elmélete?*

– Nem szabad jelentős gondolkodóknak tulajdonítanunk olyan gondolatokat, melyeket ők maguk nem fogalmazták meg. Így Tocqueville-t sem lehet megszólaltatni a totalitarizmusról, mert ez nem szerepel elméletében, noha előrelátta a modern társadalmakban működő önkényuralmat. De ez nem Sztálin és Hitler zsarnoki uralma. A demokráciáról szóló tocqueville-i elmélet tanulsága számunkra a mérsekletesség. A demokrácia ellentmondásos rendszer, mely a szabad és egyenlő egyének társadalma, de a gazdaság állandóan egyenlőtlenégeket gerjeszt. Nem lehet demokráciában élni anélkül, hogy kiiktatnánk az ellentmondások közötti feszültségeket. Mindannyian az egyenlőséget akarjuk, de jól tudjuk, hogy senki sem egyenlő. A feszültség abból ered, hogy elfogadjuk a demokráciát – így tehát egyenlő jogaink vannak, egyenlőek vagyunk a törvény előtt, jogunk van emberi méltóságunkhoz, ahhoz, hogy boldogan éljünk. De ugyanakkor elfogadjuk azt a tényt is, hogy demokratikus társadalmunk, ha javakat termel, egyúttal egyenlőtlenéget is termel. Legfontosabb feladatunk az, hogy kezelni tudjuk ezeket a feszültségeket.

Ugyanezt tudnám elmondani a kisebbségekkel kapcsolatban is. Olyan státust kell találni az illető államon belül, mely biztosítja számukra az alapvető szabadságjogokat és az autonómiát. Nincsenek megoldhatatlan kérdések vagy helyzetek.

– *Francia történésként hogyan vélekedik a nemzetről, ugyanezt a nemzetmodellt sok helyen példának tartották?*

– A nemzeti érzést az együvértartás tudata határozza meg. Európa történelmében a monarchiához kötődik, ami nem jellemző Kelet-Európára. Ha Anglia vagy Franciaország példáját vesszük, a nemzeti érzést a közösséghez való tartozás, a szomszédok ellen vívott háborúk definiálják. Mint nemzeti érzés valójában egyszerű hovatarozásra korlátozódott, hiszen a nemzetek közötti konfliktus helyi érdekű volt, s főleg hivatásos katonák oldották meg. A nemzet mint politikai kérdés igazából csak a demokráciában vetődött fel. A tömegeknek a társadalmi közösségbe való beilleszkedése az 1789-es francia forradalommal kezdődött. Így robbant ki a forradalom, melynek egyik jellemzője az emberiség nevében az egyetemes emberi jogok elismertetéséért vívott küzdelem. Másfelől pedig az „emberiség” jelző mellett ott találjuk a „nemzet”-et, a francia nemzetet, mely végrehajtotta ezt a forradalmat. Az „emberiség” és a „nemzet” ellentétes fogalmak. Ez az ellentmondás a császárság idején vált nyilvánvalóvá, ugyanis a franciák világmegváltó hajlama együtt járt a nemzeti elnyomással. Mint köztudott, ez rosszul végződött, végül is Napóleon elvesztette a játszmát. Nem sikerült létrehozni a Francia Európát.

A francia furcsa kettősségben él: egyszerre nemzeti és egyetemes

népnek tartja magát. Ez a kettősség magában hordozza a nacionalizmus veszélyét. De nem szabad elfelednünk, hogy az európai kultúra fennállása nemzeti keretek között történt. Ha ma jelentős európai kultúrával büszkélkedhetünk, az a nemzeti kultúráknak – németnek, franciának, angolnak, magyarnak stb. – köszönhető. Az európai kultúra még mindig a nemzeti kultúrákból tevődik össze. Következésképp nem kell nagyon sietnünk a nemzetek felszámolásával, vagy a nemzetihalálról szóló elmélkedéssel.

– *Tocqueville fogalmazta meg a demokrácia zsarnokságának gondolatát. Az egyénre gyakorolt zsarnokságról van szó. Egy világméretűvé terebélyesedő amerikai minta (kultúra, étkezési szokások, nyelv stb.) lesz korunk meghatározó modellje? A „mondializáció” korát élünk?*

– Ami az irányt illeti, a gazdaság, a politika, mint modell, világméretűvé lesz. A világ kisebb lett, a televízióból esténként megtudjuk, hogy hol mi történt. Ezt a modellt valóban az Egyesült Államok testesíti meg. De nem szabad elfelejtenünk, hogy igen sajátos nemzeti képződménnyel rendelkeznek, ami alapjában véve nem más, mint ideológia. Amerikának nincs más történelmi valósága, mint a demokrácia.

– *Őn szerint ez lehet kényszer is?*

– Igen, intellektuális kényszer, mert ők nehezen tudják felfogni a demokrácia előtti korok történetét. Semmi sem megerőltetőbb annál, mint megértetni az amerikaikkal, hogy mi a demokrácia előtti történelem. Ez viszont kulturális szempontból veszélyt hordoz magában, hiszen a kultúra – történelem. Meg kell tehát védelmeznünk a nemzeti kultúrát mindaddig, amíg mással nem tudjuk helyettesíteni. A tömegkultúra „mondializációja” valóban veszélyt jelent, nem más, mint valamiféle egyetemes kapitalizmus. Nem kell tehát nagyon sietnünk, hogy ide belépünk. Talán még nem merítettük egészen ki a nemzeti gondolat tartalmait.

Bonyolult helyzettel állunk szemben, ugyanis küzdenünk kell mindenfajta nacionalizmus ellen, fel kell lépünk a nemzeti őrjöngés, mindenféle felsőbbrendűségi megnyilvánulás ellen. Az elkövetkező időben kapcsolataink egyre nemzetközibbé lesznek, de a kultúrának nemzetinek kell maradnia. Ha csak a nyelveket néztem, ezek nemzetiek – amúgy elég jól megvannak. Még mindig óriási különbségek érzékelhetők például a francia és az angol kultúra között. Akárhányszor Angliába vagy Németországba megyek, más világban érzem magam. Számomra tehát nem olyan nagyon sietős, hogy lemondjak a nemzeti kultúráról. Lehet, hogy a következő évszázadokban egyes országok kultúrája folyamatosan egymás felé közeledik és kozmopolita lesz, de nem kell sürgetni ezt a folyamatot. Egyelőre itt mi európai tudatunk szerint élünk, és természetesen több nemzetű Európában gondolkodunk.

– *Ez megfelel Tocqueville tanításának?*

– Tökéletesen. Tocqueville szerint a demokrácia világméretűvé válik, de abban a korban, melyben ő élt mint külügyminiszter, 1849-ben, tudta, hogy a demokrácia: nemzet, ez pedig a civilizáció eszköze. Kontinensünk nagy találmánya a nemzet, a nemzeti keretek biztosította haladás. Ez teremtette meg a modern Európát.

Oktatás, művelődés

Az oktatás és a művelődés vizsgálatakor az intézményi háttér számbavételén túl figyelmet fordítunk a művelődésszociológia olyan A. Moles által vizsgált kérdéseire is, mint a történelmi-társadalmi háttér, a társadalmi kommunikáció milyensége, illetve néhány szervezetszociológiai vonatkozásra.

Temes megyében összesen 818 oktatási egység működik, ezek 77,1 százaléka általános iskola, 22 százalékuk középiskola és 0,9 százalékuk egyetem. A középiskolák és az egyetemek vonatkozásában a megyei értékek az országos (15,8 illetve 0,6 százalék) feletti.

11.sz. táblázat: Oktatási helyzet

S.sz.	Település	Írástudás foka(%)	Beiskolázás mértéke(%)	Egy tanárra diák – elemi*	Egy tanárra diák - ált.isk.*	Iskola elérhetősége**
1.	Varjas	95,061	46,765	21,93-20,28	12,84-12,26	nincs/gyalog
2.	Újszentés	98,465	47,508	16,00-14,66	7,33-4,66	
3.	Rékás	95,999	43,092	19,10-23,21	10,95-10,68	nincs
4.	Csanád	90,172	35,934	16,54-19,33	14,78-12,41	
5.	Törökszázok	96,440	42,857	10,30-14,33	4,63-3,93	nincs/gyalog
6.	Végyvár	97,140	41,704	14,00-16,00	5,04-5,68	nincs/gyalog
7.	Bálic	95,896	46,174	10,20-16,40	10,00-6,71	nincs/kerékpár
8.	Denta	95,006	42,872	18,75-20,87	15,10-11,4	nincs/gyalog
9.	Újvár	94,972	36,035	17,30-20,00	8,38-5,86	nincs/gyalog

*) Az első adat az 1990-es, a második az 1996-os.

**) Elemi helyben van, de az általános iskolába többnyire be kell járni a községközpontba. Újszentés és Csanád egyedül alkotnak községet, ide nincs honnan bejárni.

A megye mind az írástudás, mind a beiskolázás tekintetében országosan az első közé tartozik. A megye területén a beiskolázottság mértéke eléggé nagy eltéréseket mutat, azon túl, hogy a városokban lényegesen jobb a helyzet, mint falun. Az óvodától az egyetemig terjedő, összes oktatási formában a városi beiskolázottsági maximum Buziásfördő (69,59%), a falusi Orczifalvái (53,61%), miközben a minimumokat Denta (41,45%) és Nagykövér (28,83%) adják. Az egy tanárra jutó tanulók száma az elemi iskolákban nőtt 1990-1996 között, az összes többi oktatási formában csökkent, a legnagyobb mértékben a líceumokban 27,69-ről 12,95-re. A gyermekszám minden szinten csökkent, csak az elemi oktatásban összevont osztályok létrehozásával az egy oktatóra jutó gyermekszám némileg emelkedett. A legnagyobb létszámcsökkenés líceumi szinten jelentkezett.

Az iskolák elérhetősége általában gond, de külön gond a kisebbségi oktatást választók számára. A negyedik osztály befejezése után döntéskényszer áll elő: igen kevesen küldik ma 10-11 éves gyermeküket a közeli-távoli város anyanyelvű iskolájába, a közeli falusi román elemi ellenében. Bodófalva számára, és ide tartozik Szapáryfalva, a felső Bega mentének másik magyar többségű települése is, megoldást jelenthet a Szekszárdról kapott autóbusz, amelyet 1997-től iskolabuszként kívánnak működtetni. A megyei tanács négy – Németországból kapott – buszt adott át iskolások utaztatására községi polgármesteri hivataloknak. A legtöbb kis faluban, mivel a helyi buszjáratokat gazdaságossági okokra hivatkozva kivették, a helyzet megoldatlan.

Az írástudás mértéke és a beiskolázottság foka nem mozog együtt, mutatja a táblázatunk. Az okok feltárására mélyebb vizsgálatra van szükség. Minden bizonnyal jelentősen befolyásolja a helyzetet, hogy az illető településen mekkora mértékű volt az utóbbi tíz-tizenöt év folyamán a lakosságsere. A helyi hagyomány szerepe igen nagy, vélhetően a helyben maradó, megállapodott családok ragaszkodnak inkább az iskolához. Ahol sok a cigány – Rékáson például – sajátos gondokkal kell szembenézni. Az iskolából igen sokan maradnak ki menet közben, a kötelező osztályok elvégzése előtt, jelezték az adatfelvétel során a pedagógusok.

Külön figyelmet érdemel a magyar oktatás. Jelenleg Nagyomór kivételével minden vizsgált településen működik magyar iskola vagy tagozat. Nagyomoron 12 magyar elemis korú gyermek jár a két összevont román osztályba, ahol összesen 18-an vannak. Tizenkét gyermekért el kell(ene) indítani a magyar osztályt, hat elegendő volna a román osztály indításához, ez esetben ugyanis nincs a 7 fős minimális létszám kötelezettsége. Egytanerős magyar elemi működik Rékáson és Ötvösdön, körülbelül azonos tanulói létszámmal. A különbségek mégis nagyok, hiszen Rékáson 930, Ötvösdön 211 a magyarok lélekszáma. Bodófalván, Ötvösdön és Óteleken csak magyar iskola működik. Csanádon egy összevont magyar osztály van, a román tagozatról átírányított – magyar – tanítónővel. Vele kapcsolatos kérdés: elvárható-e a magyar pedagógusoktól, hogy amíg lehet, magyar tagozaton tanítsanak, s ne válasszák a román osztályokat a jobb pedagógiai eredmények reményében. Több bányász városban mentek át a jobb tanerők román tagozatra, s ezzel érvel szolgáltatott polgártársaiknak, hogy az anyanyelvű oktatás másodrendű, aki jobbat akar, a románt választja.

Varjas és Újszentés külön figyelmet érdemel.

Varjason 1959-ben hoztak létre magyar elemi, akkor különálló iskolaként. Előbb összevonták a román, német, szerb és magyar iskolákat, majd megszűnt a magyar tagozat. A szerb és a német a nyolcvanas-kilencvenes években szűntek meg. 1990 után, az ide költözött – főleg – székely származásúak igényét kielégítendő, beindult a magyar általános iskola. Egyetlen osztály futott végig, mára már az összevont elemi léte is kétséges, azokat hozzák ide a szülők, akik „rendes” – román – iskolában nem boldogulnának. Ez a fentebb jelzett választásnak egy eltorzult, de szinte törvényszerű változata és következménye.

Újszentésen az oktatás a 12.sz. táblázat adatai szerint alakult.

A tanulók létszáma önmagáért beszél, bár járnak magyarok a román tagozatra is. Ma az elemiben két összevont osztályra van csak gyerek a magyar tagozaton. Történt ez egy olyan településen, ahol – nem mint Varjason – a magyar oktatásnak erős hagyományai vannak. Itt a politika közvetlenül is, illetve a különböző csatornákon közvetített üzenetével beavatkozott a helyi közösség értékválasztásaiba.

Azonosulás, elitek, peremlét (3)

12.sz. táblázat: Az újszentesi oktatás alakulása

Év	Tanuló-összes	Tanuló-magyar	Osztály-összes	Osztály-magyar
1948	136	122	8	7
1955	143	118	8	7
1965	195	128	12	8
1975	196	106	12	8
1985	192	98	12	8
1995	158	55	14	6

A közművelődés kérdése nehezen megfogható, inkább jelent mozgalmat, öntevékeny embereket, mint a statisztika segítségével körüljárható intézményi hátteret. A társadalmi átalakulások idején általában veszít jelentőségéből a kultúra, amihez az anyagi források nagymérvű beszűkülése is társul. Az általános átrendeződés irányvesztést, elbizonytalanodást gerjeszt, amikor a képzés-átképzés különböző formái gyakran túlképzésbe mennek át. A művelődés klasszikus intézményei alig üzemelnek. 1990 után éveken át senki nem törődött – az anyagi felelősségvállalás szintjén – a vidéki művelődési házakkal, sok tönkrement, vagy súlyos károsodást szenvedett.

Más a helyzet a médiával, itt valóságos robbanás ment végbe, főleg a tévézés területén. Az újságok kínálata összehasonlíthatatlan az 1990 előttivel, mégis a magyar sajtó vonatkozásában általános a példányszámok csökkenése. Az ezer lakosra jutó tévéelőfizetések száma mindenütt emelkedett.

13.sz. táblázat: Művelődési helyzet (1000 lakosra számított értékek)

Ssz.	Település	Kvtári olvasó sz.*	Kivett kötetek*	Tévé előfizetés	Újságelőfiz.**
1.	Varjas	64,39-131,43	794,6-1472,5	188,77-211,10	547 - 7
2.	Újszentes	139,56- 118,72	2107,9-1714,5	209,52-262,34	397 -107
3.	Rékás	89,69- 78,11	793,9-1093,4	183,34-199,54	?
4.	Csanád	136,41-106,60	1628,8- 668,6	201,32-203,96	189 - 14
5.	Törökszákos	192,18-153,27	2075,4-1475,2	126,90-161,88	Ötvösd: 33-21
6.	Végvár	113,99- 43,97	1628,5-1099,3	169,36-172,59	239 - 138
7.	Bálint	127,72-66,59	1774,3-483,7	126,30-151,96	Bodóf.:38-22
8.	Denta	61,26-22,71	603,5-364,0	181,35-194,46	?
9.	Újvár	61,58- 26,16	1487,7- 522,8	173,71-219,76	?

*) Az első érték 1990-es, a második 1996-os adat.

**) Bizonytalan adatok, a posta szerint. Az első szám az összes lapot jelenti, a második a magyar nyelvűt.

A könyvtárak látogatásában Varjas kivételt jelent pozitív változásával, amennyiben az ADETIM-statisztikában helyes az adat. Rékás mutat még pozitív változást, mindenütt máshol esett a könyv iránti érdeklődés. A román és a magyar sajtó párhuzamos olvasása kisebbségi részről természetes, kérdés csupán, mikor kezdik azt érezni, hogy anyanyelvű újságra nincs is szükség. Varjason 400, Csanádon 700 magyar járat 7 illetve 14 magyar lapot – ami az anyanyelvű kultúra e közösségbeli rangjáról hoz információt.

A mozik látogatottsága a megyében 1990-96 között szinte ötszörösen csökkent – ezer lakosra 1990-ben 4825, 1996-ban 1028 néző jutott. Minden falusi mozi bezárt, községek központjában is ritka a filmvetítés.

Összegezés – önazonos megmaradás

A településvizsgálat adatai egyértelműen azt mutatják, hogy Temes megyén belül vannak dinamikus térségek és vannak olyanok, amelyek az átalakulás kihívásaira képtelenek belső erőforrásokat mozgósítani. Utóbbiak gazdasági és demográfiai szempontból egyaránt leszálló ágban vannak, s a társadalmi átmenet nehézségei feltehetően fokozzák ezen és a vitális térségek közötti különbségeket.

14.sz. táblázat: Helyi fejlettségi fok

Ssz.	Település	Helyi forgalmi potenciál index	Emberi potenciál index	Nevelési szint index	Helyi fejlettségi index
1.	Varjas	0,141	0,553	0,705	0,467
2.	Újszentes	0,166	0,135	0,877	0,393
3.	Rékás	0,169	0,451	0,640	0,338
4.	Csanád	0,060	0,352	0,262	0,225
5.	Törökszákos	0,074	0,484	0,690	0,416
6.	Végvár	0,330	0,464	0,699	0,498
7.	Bálint	0,044	0,367	0,732	0,381
8.	Denta	0,043	0,351	0,624	0,340
9.	Újvár	0,042	0,601	0,485	0,376

Első megjegyzésként az kívánczik ide, hogy a fenti mutatók alapján kialakuló sorrend nem egyezik meg a 35 mutató alapján számítottal. A települések jövője szempontjából az itt tárgyalt mutatók meghatározóak, a települések ismeretében mégis nehezen hihető, hogy Végvár jóval előnyösebb helyzetben volna, mint például Rékás. Kételyünk, jeleztük már korábban is, a módszer finomságával és pontosságával kapcsolatos.

Kedvező helyzetűek a (nagy)városi övezetekhez közeli és a fő műutak mentén található települések. A magyar-jugoszláv határmenti sáv községei ma még – a politikai örökség okán – a közepesen hátrányos helyzetűek közé tartoznak, ezek számára viszont esélyt jelent a mind dinamikusabbá váló országok közötti gazdasági-társadalmi kapcsolatrendszer.

A munkahipotézist, a megmaradás számszerűsíthető gazdasági, demográfiai feltételeit illetően nincs egyértelmű válaszuk. A falusi térség átalakulása, illetve a falunak a gazdasági reform okozta nehézségek miatti felértékelődése figyelmeztető elemek. Minden mozgásban van a falu világában, a válaszadáshoz egyfajta egyensúlyi helyzetnek kell beállnia.

Az elemzés szinte minden vizsgált kérdésben ugyanazokat a térségeket mutatja kedvezőbb illetve kedvezőtlenebb helyzetben lévőknek.

• A vizsgált települések közül Rékás és Újszentes helyzete a legelőnyösebb gazdasági és művelődési szempontból. Temesvár intézményei a számukra elérhetőek.

• A totalitarizmus éveiben elsoványosított települések (Bodófalva, Nagyomor, Ötvösd) vitalitását nem sikerült feléleszteni. Erre a közeljövőben is kevés az esély, még akkor is, ha egyikben-másikban az elindított közműfejlesztési program változást ígér.

• Demográfiai szempontból a falu általában teret veszít, bár az iparszerkezet átalakítása viszonylag jelentős népességet készített-kényszerített a szülőfalujába való visszatérésre. Ez a mozgás nem tudta megállítani a demográfiai fogyást falun, ami az általános népességsökkenésnek része.

• A térség alapmagatartása befogadó, ide századok óta bevándoroltak emberek és csoportok. Ezért toleránsabb a térség az etnikai különbözőségek iránt is.

• A bányási falu népessége általában előregedett, megfáradt. A változás gerjesztése falun nem annyira helyi vezéregyéniségektől, mint a városból haza- vagy betelepülőktől várható el.

A lakosságmozgás a kilencvenes évek második felében kisebb, elkezdődött a stabilizáció, de a Bánságban földhöz most először jutottak – vagyis a máshonnan érkezettek – olyan kevés termőterülettel rendelkeznek, amiből megélni nem lehet. A térség gazdálkodási tapasztalata szerint 10 kataszteri hold, kb. 5 hektár az, amely már képes egy 3-4 tagú családot eltartani, a juttatott terület háromszorosa-négyszerese. A közeljövőben, a földek eladási tilalmának a feloldásakor újabb jelentősebb mozgásokra számíthatni, aminek lesznek demográfiai következményei is.

• Az oktatás visszaszorulóban van, mind kisebb az iskola vonzása. A kapcsolódó értékválságot sok tényező befolyásolja, az is, hogy falun jelentős építkezésre egyelőre tisztázatlan eredetű pénzekkel rendelkezők tudnak vállalkozni (a romák).

• A közművelődés intézményeinek a helyzete a legnehezebb, szinte általános az elfordulás a kultúrától. Ezen alig változtat az egyházak fokozódó szerepe, főleg, hogy gazdasági és szociális téren is kezdeményeznek. Sok helyen tapogatózás folyik a kultúra intézményi munkái és az egyház közötti kapcsolatok kialakítására.

Végezetül következzen a magyar kisközösségek önazonos megmaradásával kapcsolatosan néhány megállapítás.

Esélyként is felfogható, hogy a magyarság a megye legnagyobb gondokkal küzdő térségeiben is, illetve egyáltalán nincs képviselve. Tudván viszont azt, hogy jó fél évszázada – s talán korábban is – a betelepülő magyarok egyenlítették ki a mindegyre képződő demográfiai veszteséget, új szakasz kezdődik, amikor ez a népességmozgás a minimális lesz. Temesvár mint egyetemi központ is veszített 1990 után jelentőségéből, a mérnöki szakok, amelyek vonzóvá tették székelyföldi fiatalok számára, már nem keresettek.

A Bánságba korábban kapcsolati rendszerek segítségével történt a beszivárgás, csak hogy nem annyival jobb ma itt a helyzet, hogy érdemes legyen vállalni egy költözés terhet.

A vállalkozói szférában a magyar elem demográfiai súlyának megfelelően jelen van – Újszentesen, Varjason, Végváron a legelső vonalban –, megjegyzendő viszont, hogy a határmenti, korábban politikailag, „elítelt” övezetben, Óteleken nem tudott annyira megmozdulni, mint más településeken. A korábbi görcsök nehezen oldódnak.

Az önazonos megmaradás tudati feltételeit nem településkérdőívvel vizsgáltuk, itt az általános jegyekre figyelmeztünk:

• Beszűkülő tér az anyanyelv használatára. Rékáson román fiatalok zokon vették, hogy a helyi magyarok szüreti bált szerveztek önmaguknak, ahonnan senkit ki nem zártak, de magyarul folyt minden. A többségi lakosság – kisebb-nagyobb része – nem érti, miért kíván a magyar anyanyelvén szórakozni.

• Lazuló kötődés az anyanyelvi közösséghez. Az iskolaválasztás és a vegyes házasságok sokasodó esetei jelzik ezt a folyamatot.

• Az anyanyelvi kultúra visszaszorulása – ha sajtóból nem elég csak a magyart megvenni, akkor áttérnek a román nyelvű lapokra.

• A helyi vezéregyéniségek hiánya magyar vonatkozásban még jellemzőbb, mint a többségi románság körében. Varjas iskolája azért sem tudott életerőre kapni, mert a helyi közösség nem rendelkezett olyan átütő hatású vezetővel, aki mögé a többiek felsorakozhattak volna. Néhány székely család inkább pár száz kilométerre hazaküldi iskolába a gyermekét, mintsem harcolnának az itteni iskoláért.

• A vizsgálat alapján nem lehet megállapítani, mekkora – ötszáz, ezer fős – közösség képes-e fenntartani a kisebbségi iskolát. Az ezres lélekszám demográfiai küszöbnek tűnik, ha helyi általános iskolában gondolkodunk, de ez csak szükséges, és nem elégséges feltétel – lásd Rékás esetét.

• Az egyház fontosságát az iskolával együtt kell említeni, de a vizsgált települések egyharmadán – Nagyomor, Varjas, Ötvösd – nincs helyben pap, illetve két további helyen a katolikus pap nem tartja feladatának a magyar kultúra kiemelt ápolását.

Az anyanyelv megtartásának egyik legfontosabb tényezője a nyelv használati értéke. A Bánságban ez visszaszorulóban, bár a körvonalazódó eurorégiós együttműködés változtathat ezen a szemléleten. Sokkal kevésbé megfogható az identitásváltás másik befolyásoló eleme, az önbecsülés. Mi alakítja egy-egy közösség önmagáról, a saját kultúrájáról vallott véleményét – ez további kutatások tárgya. Szerepet játszik ebben a közösség vitalitása, jövőképe, illetve kihat rá az általános politikai környezet.

Bánsági faluban élő iskolás nyilatkozta a sajtónak nemrég: amikor kicsi voltam, magyar voltam. Mi kellene ahhoz, hogy amikor nagy leszek, ismét magyar legyek?

A pró és a kontra

Az utóbbi hetekben a magyarországi politikai életben és a sajtóban is élénk viták zajlottak le az ország NATO tagsága körül. Ezeknek a visszhangjával a romániai sajtóban is találkozhattunk – nemcsak a magyarban. Ezért is szeretnék olvasóink figyelmébe ajánlani Nádas Péternek a *New York Times* felkérésére írt és a lap szeptember 28-i számában megjelent írását. A nagytekintélyű lap feltehetően azért is szólaltatta meg Nádas Pétert, mert regénye az *Emlékiratok* könyve a közelmúltban jelent meg és kivételes sikernek örvendett az amerikai könyvpiac.

Soha, senki nem kérdezte, hogy Magyarország tagja kíván-e lenni a keleti tömb katonai tömörülésének, a Varsói Szerződésnek. 1955. május 14-én alapító tagja lett. Tagsága azonnal a diktatúra egyik legkikezdtetlenebb dogmájának rangjára emelkedett.

Ma, amikor az a kérdés, hogy Magyarország vajon csatlakozzon-e a NATO-hoz, illetve az észak-atlanti szervezet tagállamai vajon elfogadják csatlakozási szándékát, mindez óhatatlanul eszébe jut az embernek.

Nem feledheti a kicsi, cvikkeres férfit, az ötvenhatos forradalom kommunista miniszterelnökét, aki 1956. november 1-jén egyoldalúan felfüggesztette a tagságot és „a magyar nép és a történelem előtti mély felelősségérzettel áthatva”-kinyilvánította az ország semlegességét. Az orosz páncélosok válasza három nap múltán érkezett meg. Csak azért nem előbb, mert Hruscsovnak meg kellett győznie Tito marsallt a véres katonai kaland szükségességéről. Brioni szigetén tárgyaltak, ahol ráadásul viharos volt az idő és a repülő nem tudott se leszállni, se felszállni. E három nap alatt az is nyilvánvalóvá vált, hogy a kis közép-európai ország semlegességét egyetlen nagyhatalom sem tudja garantálni a világháború veszélyének felidézése nélkül. Budapestet rommá lőtték. A kinyilvánított semlegesség körülbelül ennyit ért. 2700 ember halt meg a harcokban és a sortűzekben. Több százezer ember menekült át a nyugati határon. A következő hónapokban 235 felkelőt végeztek ki, ezeket internáltak és börtönöztek be. Titkos perben halálra ítélték Nagy Imrét, az ország legitim miniszterelnökét, s csak akkor tették közzé az ítéletet, amikor már végrehajtották. Féltek.

Ott álltam az utcán az újsággal a kezemben az ólomszürke ég alatt.

Régi történet, mondhatná valaki. De szilárd meggyőződés, hogy az európai szabadságizmék akkor nemcsak a szétlőtt Budapesten lehelték ki hosszú időkre a lelküket.

Hiába várták a magyarok, az amerikaiak nem jöttek. És a nagy európai szomszédok sem tudtak mást tenni, minthogy befogadták a menekülteket és küldtek dán sajtót, meg holland vajjat.

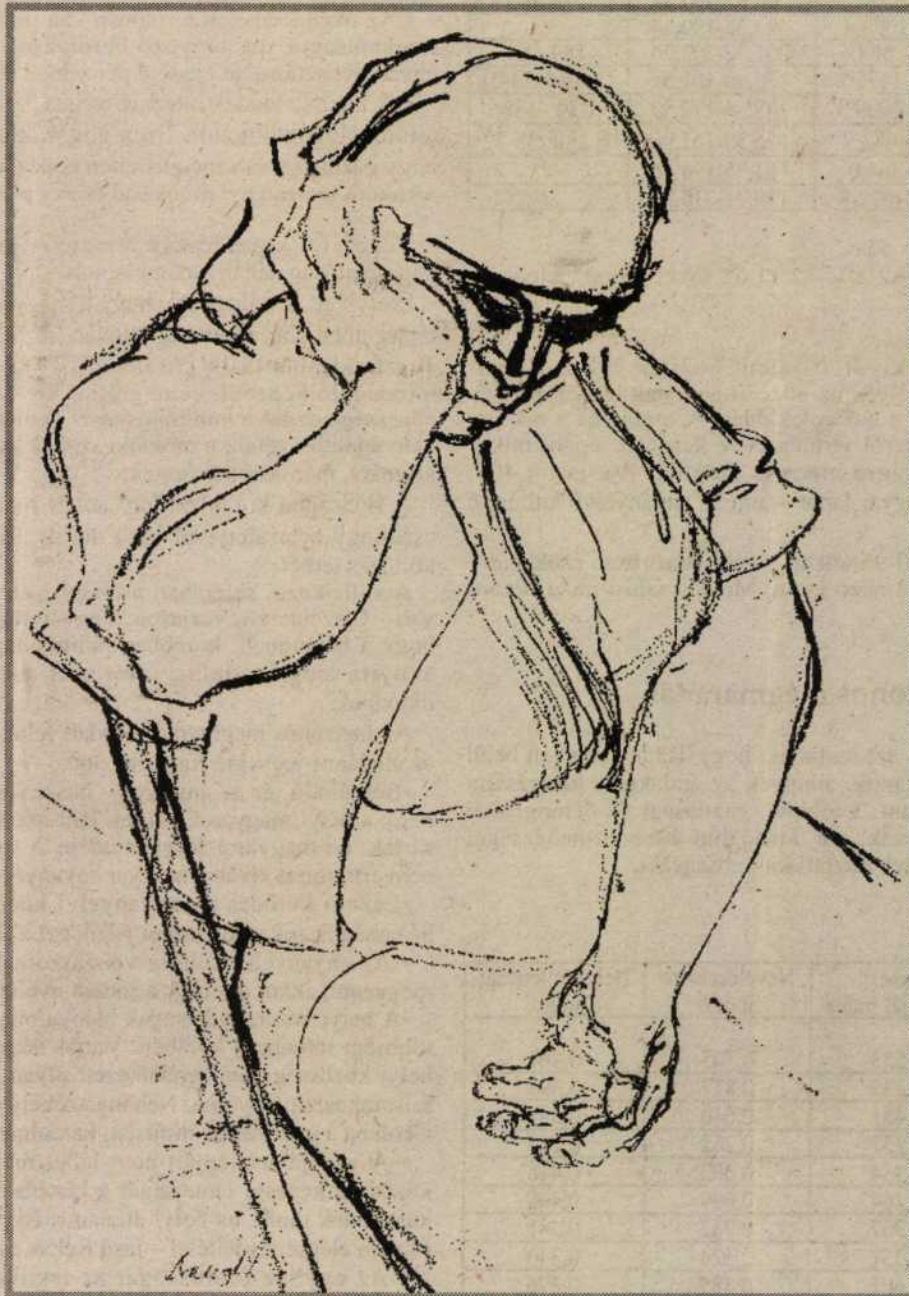
Heinrich Böll ettől „a jótékonyságtól megszégyenülten” írta le azokban a napokban a rémült mondatot: „mégsem lehetséges semmi más”. Ami ennyi idő távlatából visszatekintve különösen figyelemreméltó vallomás.

Számomra azt jelenti, hogy a nagy demokráciák polgárai, történetükben talán először fölismerték: a demokratikus közösség sorsa iránt érzett felelősség a demokráciák politikai realitásához tartozik. Habár rémülten észlelték, hogy etikai elveiket talán mégis ésszerűbb a saját biztonsági politikájuk és a saját ökonomiájuk realitásához igazítani. Nem sikerült összehangolni az érzelmeiket és a gondolkodásukat. És ez aztán hosszú évtizedekre így maradt. A csehek 1968-ban, a lengyelek 1981-ben szereztek erről a magyarokéhoz hasonló tapasztalatokat a maguk függetlenségi háborúiban. Abban a politikai, katonai és diplomáciai impotenciában, ami később a jugoszláviai háborúban jellemezte a demokratikus európai kormányokat, valószínűleg még mindig ez a magatartási minta működött. Holott éppen kritikus helyzetekben kéne józan ésszel fölérni, hogy a szolidaritás hiányát hosszú távon nemcsak az sínyli meg, aki igényli,

hanem az is, aki a realitások kényszerére hivatkozva megtagadja.

Mindezt fontosnak vélem abban a pillanatban elmondani, amikor az amerikai szenátus és a tagországok parlamentjei mérlegelik, hogy hozzájáruljanak-e a NATO keleti bővítéséhez, és a magyar kormány november 16-án minden választópolgártól megkérdezi, hogy az ország tagja legyen-e katonai szervezetnek. Ezek közel sem formális kérdések. Arra is választ fogunk kapni, hogy milyen szinten létezik egyáltalán a demokratikus közérdek, illetve milyen erővel érvényesül vele szemben a nemzeti különérdek.

Magyarországon a semlegességnek mindenesetre sok híve van. A Gallup felmérése szerint a megkérdezettek 27 százaléka nem kívánja a NATO-tagságot. A meglepően magas szám azzal is magyarázható, hogy a katonai önállóság vágya már a múlt században az osztrák császári ház ellen folytatott függetlenségi harc egyik motorja volt. Meg az is szerepet játszhat, hogy aki ma a semlegesség hívének vallja magát, nem feltétlenül semleges az új demokráciával szemben. De akár így van, akár másként, a tartózkodás, a kivárás, a határozott

beavatkozástól és a világszínpadis szerepléstől való félelem elég mélyen ül a magyar mentalitásban. Bár rögtön hozzá lehet tenni, hogy a politikai realitás iránti érzék, a kíváncsiság, a találgatás és a helyzetfelismerő képesség nem kevésbé. Az utóbbi tulajdonságokra utalhat a megkérdezettek 61 százaléka válasza. Ők úgy vélekednek, hogy az országnak csatlakoznia kell a NATO-hoz. Ez a többség valószínűleg nem bízik a semlegességi deklarációban és bizonyára korábban sem tett egyenlőségi jelet a rákényszerített Varsói Szerződés és a demokratikus normák szerint ellenőrzött észak-atlanti szerződés között. Ez a többség talán nem szeretne többé dán sajtót és holland vajjat enni egy belövésért zajos óvóhelyen. Ez a többség szerintem nem azért támogatja a kormánypártok és az ellenzéki pártok meglepően egybehangozó csatlakozási törekvéseit, mert örülten militarista, hanem azért, mert a demokrácia híve. A semlegesség hívei ebben a kérdésben közel sem ilyen egységesek. Egymástól lényegesen eltérő programok alapján, tizenhárom civil szervezet és két parlamenten kívüli párt szeretné megakadályozni, hogy Magyarország csatlakozzék a NATO-hoz. Ezek közül mindössze öt szervezet gyűjti össze a meggyőződéses pacifistákat, az antimilitaristákat, az anarchistákat, a katonai önállóság vagy a politikai semlegesség tradícionális híveit. A többi szervezetben inkább a demokrácia ismert ellenfelei, kriptokommunisták és kriptofasiszták gyülekeznek. A jórészt egymástól is elzárkózó szervezetek abban reménykednek, hogy a népszavazásig sikerül meggyőzniük az állampolgárok még bizonytalan csoportját. A közvéleménykutatások azonban azt mutatják, hogy ennek a 19 százalékra becsült csoportnak a véleménye a népszavazás időpontjának közeledtével inkább a csatlakozást helyeslők véleménye felé fog elcsúszni.

Azért érzem kötelességemnek mindezt elmondani, hogy a nemzetközi porondon mindenki világosan lássa, a pró és a kontra érvek miként és kinek a pozícióját erősítik hazámban, illetve miként és kinek a pozícióját gyengítik. De még a legkínosabb eshetőséggel számolva sem gondolom, hogy a cseh, a lengyel vagy a magyar demokráciát alapjaiban rendíthetné meg csatlakozási szándékuk esetleges elutasítása. Ennél erősebbek.

Személyes véleményem a megszólalásig hasonlít Lord Dahrendorf véleményéhez, aki helyesli a NATO keleti bővítését, bár úgy ítéli, hogy „ez csupán a második legjobb megoldás”. A legjobb megoldás szerintem is az Európai Unióhoz való csatlakozás lenne. Amiről Lord Dahrendorf az a véleménye, hogy „az Európai Unió tökéletesen csődöt mondott és a továbbiakban is csődöt fog mondani, mert közeli belépésük lehetőségeiről még mindig nem az igazat mondja a kelet-európaiaknak.” Pedig tudniuk kéne, hogy „belépésüket Németország és Franciaország fogja megakadályozni. S éppen ezért kell mindent megtennünk azért, hogy a köztes időben védelmezzük ezeknek az országoknak a demokratikus potenciálját” – mondja Lord Dahrendorf. „Erre nincsen más lehetőségünk, mint a NATO keleti bővítése.”

Világos szavak.

A cikk magyar szövegét a *Népszabadság* közvetítésével közöljük.

Főszerkesztő
Gálfalvi Zsolt
Főszerkesztő-helyettes
Ágoston Hugó
Olvasószerkesztő
Kacsir Mária
Grafikai szerkesztő
Gyarmath Annamária

Főmunkatársak:

Egyed Péter
Horváth Andor
Sütő András
Szász János
Toró Tibor

Lapunk támogatói a **MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM**
□ az EMKE □ a **SOROS ALAPÍTVÁNY**

Szerkesztőség és kiadóhivatal: București 33 – Bukarest 33, Piața Presei Libere 1. – Szabad Sajtó Tér 1. Telefonszámaink: 222.48.39, 222.78.35. Postai irányítószám: 79776. Postafiókszám: 33–39.

Számítógépes tördelés:
Drághici Manuela

Nyomda:
Tipografia „ANA”